

~~K.5817^a~~

1787151

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

2

6

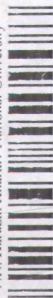
ЛИПЕНЬ

1937

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

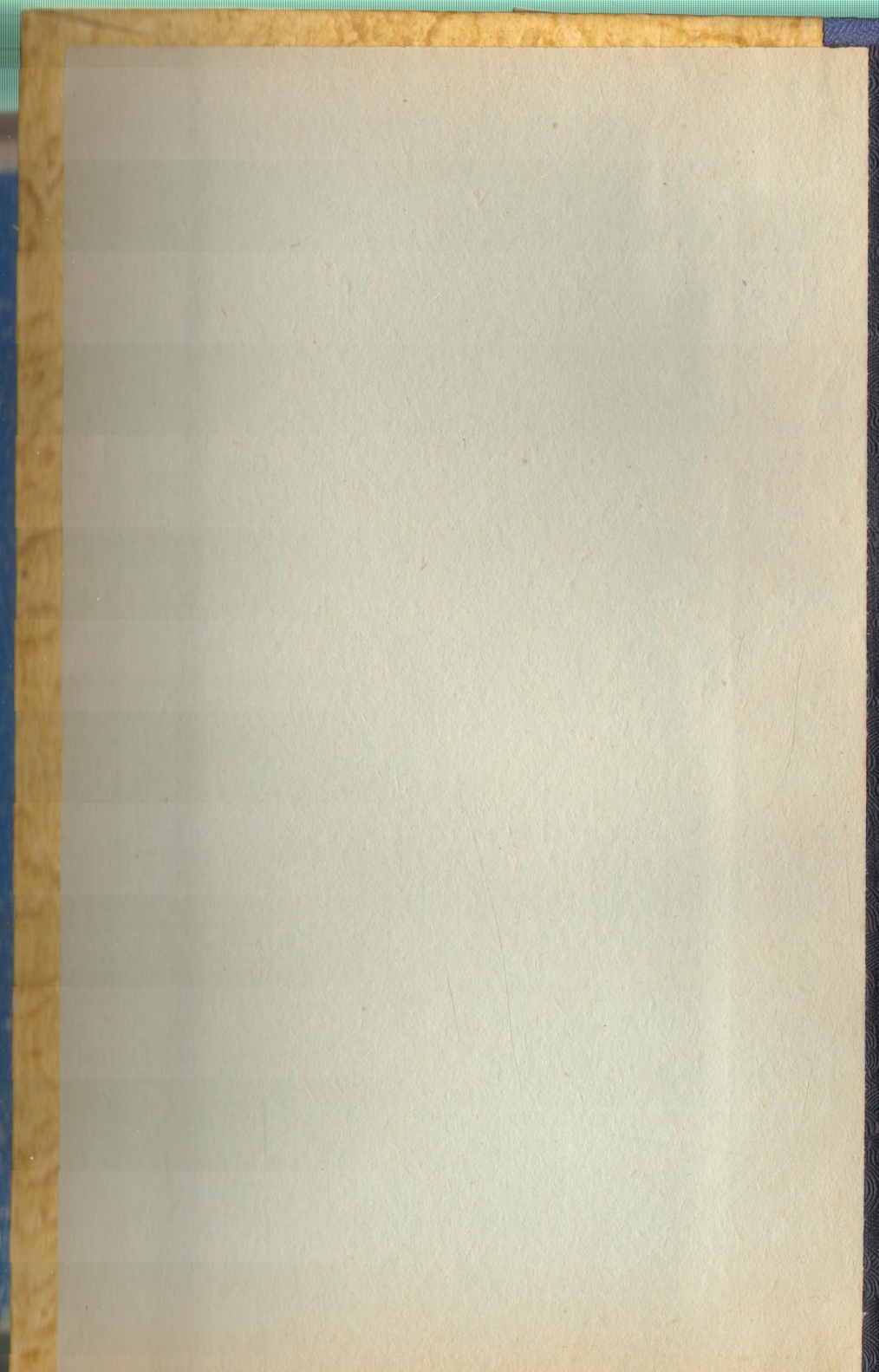
V.N. Karazin Kharkiv National University

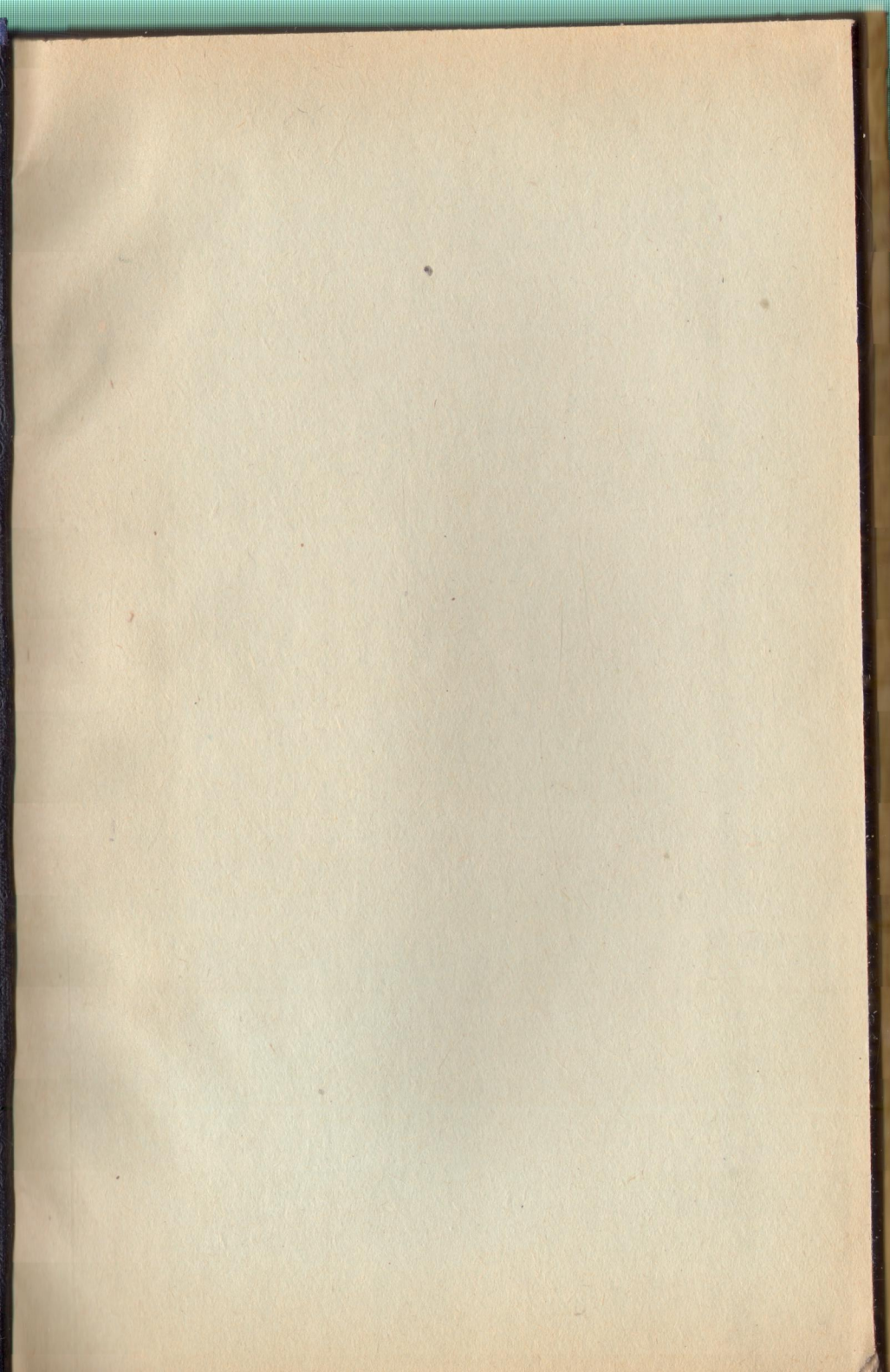
00721305

8

K5817².

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО ТА ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

6

липень

1937

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

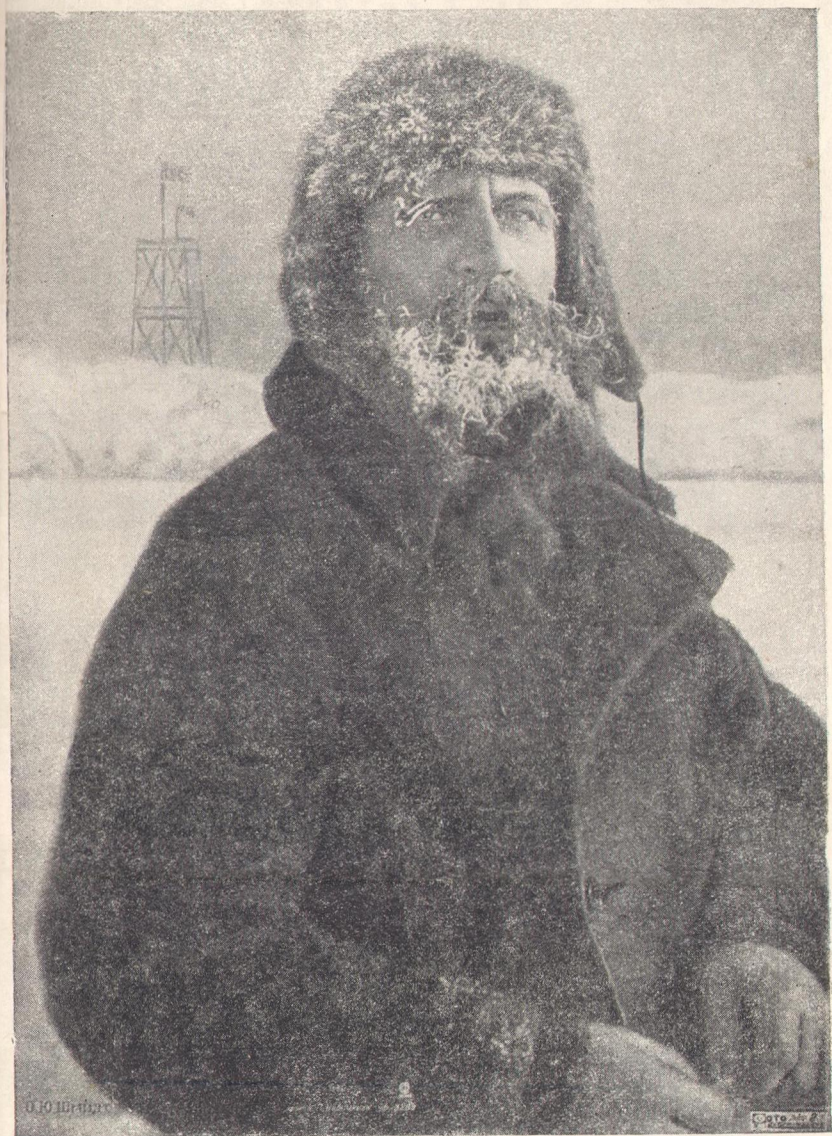
514

ЗМІСТ

	Стор.
Максим Рильський — Пісня перемоги	3
Микола Нагнибіда — Славетний переліт. Поезія	4
Валентин Бичко — Єдине слово. Поезія	5
Шота Руставелі — Витязь у тигровій шкурі. Повісті XXII—XXV. Переклав з грузинської Микола Бажан	8
Павло Ходченко — Життя. Роман	14
Іван Вирган — Щастя-доля. Поезія	66
Легенда про Горького. Записав Олесь Юренко	68
Константин Чічінадзе — Апологія Ріона. Поезія. Переклав Володимир Свідзінський	71
Давид Каневський — Над глобусом. Поезія	75
" " — Фронтон палацу. Поезія	75
Юрій Гай — Інтернаціональне значення М. Горького. Стаття	76
Микола Бажан — Безсмертна поема грузинського народу. Стаття.	90
Іван Сенченко — Переклади творів О. С. Пушкіна на українську мову. Стаття	97
Література, мистецтво, наука	118

ОТТО ЮЛЬЄВИЧ ШМІДТ

Начальник експедиції на Північний полюс

ВІДВАЖНІ СИНИ КРАЇНИ СОЦІАЛІЗМУ

І. Д. ПАПАНИН — начальник групи зимівників на Північному полюсі.
Е. Т. КРЕНКЕЛЬ — радист.
Є. К. ФЕДОРОВ — магнітолог - астроном.
П. П. ШИРШОВ — гідробіолог.

Максим Рильський

Пісня перемоги

Розквітла роза на крижині,
Заграв огонь серед снігів...
То прапор наш цвіте в пустині,
То слава й честь більшовиків.

Наша перемога
Як весна дзвінка!
Сонячна дорога —
Путь більшовика!

Збулася недосяжна мрія,
Що снилась людям у віках:
На полюсі далекім віє
Радянський яскрокрилий птах.

Наша перемога
Як весна дзвінка!
Сонячна дорога —
Путь більшовика!

Твердими стали ми ногами
На груди сивої землі,
У даль невіданими морями
Пливуть багряні кораблі.

Наша перемога
Як весна дзвінка!
Сонячна дорога —
Путь більшовика!

Ширийте ж, друзі, гордим льотом,
Вершіть невидані діла!
Хвала ученим і пілотам,
Народу і вождю хвала!

Наша перемога
Як весна дзвінка!
Сонячна дорога —
Путь більшовика.

Микола Нагнибіда

СЛАВЕТНИЙ ПЕРЕЛІТ

Мій прадід сумував по крилах,
Коли над степом линули орли,
Бо тільки небо вільно голубило
У ті часи. Ніколи не були
За хмарами голодні і розуті
Мої діди — нужденний рід,
І тільки в полі довго на розпутті
Дивлялися в орлиний переліт.

А я щасливо птицю проводжаю,
Зірчасту птицю в дальніх небесах,
Я сам лечу, я з птицею кружляю
І бачу, як на горах, у лісах
На нивах, на озерах, на просторі
Моеї неосяжної землі
Горять вільно, як у небі зорі,
Цвітуть жита і линуть кораблі.

Так вічно буде край багатий
Вогнями гордими зоріть.
Нас проводир навчив літати
І землю рідную любити.
Навіки славтеся, герої,
Розкажуть правнукам пісні,
Як на просторі криги вікової
Ви розіклали зоряні вогні.

Валентин Бичко

ЄДИНЕ СЛОВО

Я багато ходив по світу —
Не клонивсь я сухому вітру,
Не тікав від страшного грому,
Не звертав з путі верховому,
Не хиливсь від морської хвилі,
Не корився ніякій силі, —
І я вивчив велику мову,
Що злилася в єдине слово.

Я спитав пастуха малого:
— Покажи мені, хлопче, дорогу,
Що відразу веде людину
В буйні гори, в ясну долину,
І до моря веде й до саду,
І до шовку й до винограду,
До пшениці веде й до жита,
До весни веде і до літа.
І чи люди мені не збрехали,
Що дорогу таку назвали ?

І сказав мені хлопчик строго:
— Так, я знаю таку дорогу,
Невелика до неї відстань, —
Ти іди до Москви — до міста
Через наше село Півхмарки,
Через місто велике Харків,
Через місто велике Київ,
Потім знову село Марії,
Потім знову село Веселе,
Потім знову міста і села...
Так ітиме твоя дорога
До Москви, до Кремля самого.
Там ти стрінеш одну людину,
Моя мрія до неї лине,
Тебе стріне він в світлій залі,
Ну, а звуть ту людину — Сталін !

Я багато ходив по світу, —
Не шукав я у полі вітру,
Не чекав я погоди з моря
І не знав я у мандрах горя,
І з води я не кликав долі;
Не ловив перекотиполя,
Та я вивчив велику мову,
Що злилася в єдине слово.

Я спитав колись у рибалки:
— Сонце гріє із неба палко,
Хвиля з півдня іде гаряча,
Чайка голосно в небі кричить,
В морі риба ходить ледача —
І чекає тебе удача.
Для рибалки це все на світі,
Так чого ж тобі ще хотіти?

І рибалка озвався тихо:
— Так, не горе мені, не лихо,
Помаленьку собі рибачу,
Ну, і маю завжди удачу,
Маю радість велику з того,
Тільки хочу я ще одного.
Є на світі одна людина,
Моя мрія до неї лине,
Він — людина проста, не горда,
В нього — добра в очах погода!
Коли шторми киплять кипучі,
Коли в небі проходять тучі, —
Він не спить тоді цілі ночі,
За рибалок своїх клопоче.
А як вигляне знову сонце, —
Він погляне тоді в віконце,
І всміхається і говорить:
— Значить, вийдем сьогодні в море!
От і хочеться мені, значить,
Цю людину скоріш побачить.
Гарним ім'ям його назвали,
Теплим, зоряним ім'ям — Сталін!

Я багато ходив по світу, —
Розцвітало зелене літо,
Буйні райдуги вигравали,
Підіймалися перевали,
Я вслухався у говір птиці,
Чисту воду я пив з криниці,
Славні люди мені стрічались,

Побратимами називались,
І я вивчив велику мову,
Що злилася в єдине слово.

Я спитав кобзаря сліпого :
— Ти не бачиш, дідусь, нічого,
Ані зірки, ні зорениці,
Ані дерева, ані птиці,
Ані хмароньки грозової,
Ані райдуги грайової,
Ані гір стрімких, ані моря, —
Звідки ж пісня твоя прозора ?

Та кобзар тільки в сиві вуса
Хитро - лагідно посміхнувся :
— Є на світі одна людина,
Моя мрія до неї лине.
Я не бачив його увічі,
Я не знаю його з обличчя.
Я навіпацки все на світі
Пізнаю — темноту і світло,
І квітки, і плоди, і стебла,
Колір моря і колір неба,
І пустелю, і людське житло, —
Ну, так ця от людина світла !
В ньому сонце горить — і, звісно,
В ньому родиться моя пісня,
Пісня радісна і бадьора,
Пісня сонячна і прозора,
Пісня, ніби уся з кристалів, —
Ну, а звуть ту людину — Сталін !

Я багато ходив по світу,
Вітром ласканий, сонцем грітий, —
І я вивчив велику мову,
Що злилася в єдине слово.

Шота Руставелі

ВИТЯЗЬ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ

Повість XXII

ЗАПОВІТ АВТАНДІЛА ЦАРЕВІ РОСТЕВАНУ, КОЛИ ВІН
ТАЙНО ВІД'ІЗДИВ

Заповіт він сів писати, жалісливі склав листи:
„Царю мій, таємно мушу я на розшуки піти,—
Палія душі моєї я не можу не знайти.
Наче бог, будь милостивий, подорожника прости!

Знаю — згодитись зі мною я тебе колись примушу,
Адже вірності до друга не зречуся, не порушу.
Слово вдумливе Платона я тобі згадати мушу:
„Лжа й дволичність шкодить тілу, потім нівечить і душу“.

Знаю я, що лжа — одвічне джерело усіх скорбот.
Друга кинути? — за брата він любіший у стокрот.
Нащо мудрість філософська для позбавленого цнот?
Ми вчимось, щоб до високих дорівнятися істот.

Ти читав, що про кохання нам апостоли писали?
Обміркуй же, пригадавши, їх напучення й ухвали;
„Нас любов підносить“ — дзвоном мислі мудрих пролунали.
Ти не віриш,— що ж промовлю я до темної навали?

Мій творець, мене могуттям обдарує щедро він,
Він — незрима сила й поміч для створінь і для тварин,
Він — безсмертний бог, що змірив грань буття і світу плин,
Він, який створить миттєво сто — з одного, з ста — один.

В божій волі — все на світі, і помітно й непомітно,
Без промінь троянда в'яне, і фіалка не розквітне.
Всі радіють, як побачать щось прекрасне, щось тендітне.
Ні, мое життя без нього — животіння безпросвітне.

Ти прости мені непослух, що твоєю накликав лють:
Я їду, мов половений, де чуття мене ведуть.

ШОТА РУСТАВЕЛИ

ТАРИЕЛЬ У ДЖЕРЕЛА

*Ілюстрація до поеми Руставелі „Витязь у тигровій шкурі“.
Виконав художник С. Кабуладзе.*

Щоб згасить огонь горнила, мусив рушити я в путь,
Де б не був я — що до того? Волю б знов мені відчуть!

Марно зараз сумувати, сльози лити в самотині,
Бо рокованої справи не уникнути людині:
Муж повинен быть терплячим і міцним при злій годині,—
Не сховатися від того, що призначено віднині.

Бог призначив — і приймаю долю я, мені надану —
Серце більш не спопеліє, і зцілю нестерпну рану.
Хай же в радості й багатстві я, вернувшись, вас застану,
Славу й честь собі здобуду, як йому в пригоді стану.

Царю, вбий мене, почувши, що мій вчинок гудить люд.
Не сумуй, мене не стримуй; сльози й скарги — марний труд.
Не збрешу йому, не здатен я до брехень та облуд;
Він зганьбить мене, як станем на тім світі ми на суд.

Вічно мусимо про друга пам'ятать в душі своїй;
Безсоромний віроламець — він ганебний і гидкий.
Навіть цар мене не змусить до підступних, хитрих дій;
Гірше всіх — хистка людина, зло в людині є хисткий.

Мужа, зляканого смертю, що боїться навіть згадки,
Що в бою трясеться й блідне, — зневажатимуть нащадки.
Боягуз нічим не ліпший від прядільниць коло прядки.
Краще славу здобувати, ніж багатства і достатки.

Не зупинять смерті й скелі, і гірське вузьке пуття.
Рівні в смерті й муж хоробрий, і знедолене дитя.
Чи старі, чи юні — врешті всім в землі є сповиття.
Ліпше смерть, достойна слави, ніж зганьбоване життя.

Я насмілюся, о царю, пригадать тобі ще раз:
Це не вірно — жити, смерті не ждучи собі всякчас.
Той вночі і вдень приходить, хто усіх з'єднає нас.
Не вернусь я — значить, в злиднях і в стражданнях я загас.

Як нищівна доля знищить і мене кінець - кінцем,
Мандрівник, помру десь в мандрах, не оплаканий отцем,
Не завинутий у саван вірним другом та бійцем.
Вість про смерть мою ти стрінеш з журним серцем і лицем.

Маю ще неоціненні, незліченні я скарги;
Бідакам їх дай, і вільні нехай будуть всі раби,
А сиріт щонайбідніших ти багатими зроби,
Щоб мене благословляли шохвилини, щодоби.

Забери собі найкраще, як мій каже заповіт,
А на решту хай будують люди протягом цих літ
Чи мости довготривалі, чи притулки для сиріт.
Мій вогонь згасити можеш ти єдиний на увесь світ.

Відтепер тобі від мене не придуть вже листи,—
Це останній лист, і з нього правду всю прознаєш ти.
Я диявола здолаю і доб'юся до мети.
Хто мерцеві дорікає? Тож мене тепер прости!

Хай в царя зазнає ласки мій прислужник Шермадін,—
Час несе йому багато злих, нерадісних годин;
Будь до нього милостивий, милість мав од мене він;
Не дозволь йому точити сльози й кров наперемін.

Заповіт мій власноручний вже кінчати на порі.
Мій учителю! Від тебе йду, шалений я, в журі,—
Не сумуйте через мене, не печальтеся, царі,
Ворогів гнобїть і сайте, наче сонце угорі!"

Закінчивши заповіт свій,—Шермадіну передав
І сказав: „Вручи цареві це здання печальних справ
Ти, що радником найближчим в мене завше пробував“.
І, ридючи криваво, служника він обійняв.

Повість XXIII

АВТАНДІЛОВА МОЛИТВА ТА ЙОГО ТАЙНИЙ ВІД'ІЗД

Він благав: „Великий боже, цар небесний, цар земний!
Ти являєш світлу милість, часом — гнів являєш свій,
Невимовний, непізнаний влад владика і водій,—
Дай же стерпіти кохання, о, владарю дум і мрій!

Боже, боже! Я благаю і землі й небес владикую,—
Дав любов ти і любовні дав закони чоловіку.
Доля хоче, щоб покинув я красуню сонцелику,
Та посяного нею почуття не трать довіку!

Боже, боже! Окрім тебе я не маю більш нікого!
Поможи мені у мандрах, щоб не згинуту убого,
Порятуї од хвилі в морі, від диявола нічного,
Послужу тобі я ревню, як вернеш мене живого“.

Помолившись, сів він верхи, тайно виїхав до брами,
Відслав там Шермадіна, що стерявся від нестями.
Раба ридав і бив у груди, скелі видовбав сльозами;
Жаль рабу, коли господар розлучається з рабами!

Повість XXIV

ЛИСТ, ПИСАНИЙ ВІД НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ДО ФАТМАН

Пані й мати. Ось пишу я, сонцелика, цей одвіт.
Ти, дорожча аніж мати, подивись, що робить світ
Із раби своєї, з мене — збільшив жаль, обтяжив гніт.
Тільки нині маю радість: лист од тебе, твій привіт.

Вже розправилась колись то з чаклунами ти двома,
Що мене тягли, та нині каджів лютих тьмуша тьма
У полон мене забрали, і рятунку вже нема.
Все, що мріяла й гадала, — все пропало, все — дарма!

Новини які б ви інші від нещасної почули?
Ще нема царичі каджів, ще і каджі не вернули,
Та вояцтво тьмочисленне скрізь тримає караули.
Знай, що розшуки найдужчі тут нічого б не сягнули.

Той, хто там мене шукає, — марно втоми зазнає,
Марно мучить ради мене серце спалене своє;
Заздрю я — він бачив сонце, що промінням виграє.
Ах, без нього тяготою стало тут життя мое!

Я раніш свої пригоди у собі ховала тайно,
Бо язик не міг промовить, як страждала я безкрайно.
Пожаліть мене благаю я коханого відчайно, —
Хай від розшуків зречеться! Так йому і передай но.

Хай він зглянеться ласкаво на укохане створіння,
Бо коли він вмере, я стріну смерть подвійну від тужіння.
Ні, мені нема рятунку, це є істини веління!
Як він долі не скориться, — чорне вб'є мене каміння.

Просиш ти йому прислати знак якийсь від мене нині, —
Від вуалі шлю я візок, від найбільшої святині,
Бо на дар його дивитись — в мене радощі єдині,
Хоч, немов моя недоля, чорні барви в цій тканині.

Повість XXV

ЛИСТ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ДО ЇЇ КОХАНОГО

До укоханого пише, і зітхає з непокою, —
Ясне полум'я у серці гасне, зрошене сльозою;
Лист складає, що всі душі в мить пронизує стрілою;
Розкривається троянда, і кристали сяють грою.

„Любий мій! Я власноручно слово списую по слові,
Стан гнучкий — пером для мене, а чорнило — з жовчі й крові,

А папір — серця то наші, разом з'єднані в любові.
О, ти, серце, чорне серце! Ти, закуте, будь в закові!

Бачиш, любий мій, що діє світ оцей, його діла!
Скільки б сяєво не сяло, та для мене скрізь — імла.
Мудреці ганьблять не марно світ, юдоль плачу і зла.
Горе, горе! Як без тебе проживати я змогла?

Роз'єднав нас, мій коханий, світ і час, проклятий тричі,—
Не судилось радо глянуть один одному у вічі.
Що зробити може серце, мов списом пробите в січі?
Розум мій розкрив для тебе мрії й мислі таємничі.

Присягаюсь світлим сонцем, в мене зникла і надія,
Що живий ти, бо й у власнім вже зневірилась житті я,
Та, дізнавшись, прославляла милість бога - чудодія,—
Радість зваживши із горем, спалахнула марна мрія.

Ти живий — цього вже досить, щоб у серці зник одчай,
В серці, зраненому тяжко, в серці, спаленому вкрай.
Ти про мене, що вмирає за тобою, хоч згадай,—
В тузі тут моє кохання виростає, наче гай.

Повість днів моїх для тебе словом списувать — несила,
Бо ця повість неймовірна і язик би мій зморила.
Фатман — бог їй допоможе — раз мене від мук звільнила,
Нині ж світ, як личить світу, знов ввергає до горнила.

Він тепер ще збільшив горе, долучив до болів болі;
Мук моїх різноманітних, видно, світу не доволі,—
Знов у каджив непоборних опинилась я в неволі.
Все, що сталося з нами, любий,— все це справи злої долі.

Я сиджу в гірській фортеці — не сягти до мене й оку,
Через хід у скелі можна в тверджу вибратись високу;
День і ніч отут сторожа ходить з того, з цього боку,
Вб'ють вони всіх супротивців, підступить не давши й кроку.

Ти гадаєш, що до інших рівне військо це вороже?
Не наклич такого горя, що мене забити зможе,—
Я тебе побачу мертвим, і в огні душа знеможе.
О, зречись мене — хай серце на бескеддя стане схоже!

Не сумуй ти, мій коханий, побиватись перестань,
Що належатиме іншим стан алое, цвіт кохання,—
Жить без тебе я не буду, не знесу тяжких страждань,
Чи ножем себе вражу я, чи зі скелі кинусь в хлань!

Я твоїм клянусь сонцем,— місяць твій тобі лиш вірний,
Хоч би втрюх три сонця разом простеляли блиск незмірний,
Вниз я кинусь — всюди хланню обступає край нагірний.
Помолися, щоб на крилах в небо злинув дух прозорий.

Помолись за мене богу, щоб звільнив мене з плачу,
Щоб послав мені він крила,— в ясний світ я полечу,
Від страждань в землі, в повітрі, у воді, в огні втечу,
Близком сонячного сйва там свій зір озолочу.

Як же ти, частинко сонця, лишиш сонце неозоре?
Злинеш ти до нього, Лево, зодіаку світла зоре!
Там, на сонці,— наша зустріч, там осяєш серце хворе.
Буде смерть мені солодка, бо життя — гірке й суворе.

Я, тобі віддавши душу, розіб'ю життя кайдани,
Лиш любов в серцях сховаєм ми, навічні милодани.
Горе! Спогади про тебе рани зможуть на рани!
Ради нашої любові не вбивайся, мій коханий.

Йди по Індії, до батька,— потребує віхи він,
Сам безсилий, ворогами з всіх оточений сторін,
Звесели його,— він гине від недолі перемін,
І про мене, бідну, згадуй, що за тебе йде на скін.

Годі долі дорікати, годі скаржитись на муки!
Знай,— від серця йде до серця щира правда, без ошуки.
Прагну вмерти через тебе,— хай закрядуть хижі круки!
Доки житиму, невпинно я ридатиму з розпуки.

Глянь, признай прикмету — врізок від чалми, що ти носив;
Шлю шматок її до тебе, знак про спогад і порив,—
Світ, замість надій великих, тільки це мені лишив,
Круг звернув семинебесний, гнівний вирок нам явив“.

З грузинської переклав
Микола Бажан

Павло Ходченко

ЖИТТЯ¹

РОМАН

I

Перед операцією чергова сестра впорскує мені в ліву руку рідину.

Я не питаю, що це і для чого. У мене навіть не виникає бажання спитати. Тепер усю мою увагу відтягує невідступне почуття настороженості й тривоги. В моїй голові, одна одну витісняючи, линуть настирливі думки: „Як? Як воно все це станеться?.. Чи буду відчувати біль? Чи дуже задушно під маскою? Чи прокинуся після операції?“ І не страх, не боязкість хвилюють мене зараз, а оте майбутнє, невипробуване ще мною переживання.

Після уколу я йду за сестрою довгим блискучо-чистим коридором до операційної зали. Назустріч санітари везуть на коліщатому ліжку хвору жінку з густо забинтованою головою. Очі в неї закриті. Вона непритомна. Скидається на мерця.

„Хіба й мене так за кілька хвилин повезуть на цьому ліжку від операційного стола? А який я матиму вигляд? Цікаво було б відбити на фотоплатівці...“

Думка про фотоплатівку притамовує моє неприємне почуття настороженості й тривоги, і я вже не хвилююся. Я навіть починаю відчувати приплив якоїсь зухвалої бадьорості, і вже внутрішньо насміхаюся з себе: „А, мабуть, цікавий буде цей мій вигляд“.

Далі я йду за сестрою в такому настрої, ніби на якусь звичайну лікувальну процедуру. Навіть намагаюся кидати задержуваті погляди на інших хворих, що подекуди виглядають ізза дверей, чекаючи не сьогодні-завтра своєї черги...

Коли ми вже входимо в операційну залу, там професор-хірург і його асистенти миють руки, готуючись, очевидно, до операції надо мною. Над їх головами через високе квадратне вікно тягнеться широке сонячне пасмо. Це нагадує мені, що

¹ Друкується скорочено. Р е д.

враз надворі — передосіння, літає там у повітрі павутиння — бабине літо, чіпляється до людських облич, пустотливо лоскоче... На повітря матері й няні виносять немовлят; виходять до міського парку погрітися на сонці старі діди й бабусі; вулиці заповнені бадьорим рухом... І постає передо мною життя в усій красі й принаді — таке буйно-могутнє, творче...

Професор-хірург, літній чоловік, увесь у білому, як і його три асистенти, в білому ковпаку, з найдобрішою, теплою усмішкою на обличчі, витираючи рушником руки, зустрічає мене:

— А, от і ви, Долинський!.. Прошу... прошу...

Професор знає мене з позавчорашнього дня, коли я вперше приходив до поліклініки по консультацію. Він тоді мене обслідував, визначив апендицит і порадив негайну операцію. У нього, я пам'ятаю, була так само зворушлива, батьківська усмішка на устах, що навіть цей вирок його ніяк не злякав мене. Навпаки, я відчув якесь полегшення в собі, в своєму пригніченому хворобою настрої, і разом з тим переконливу довіру до нього, до його знань, до його багаторічного досвіду.

— Так, так... — по паузі знов каже професор, — чекаємо...

Потім повертається до асистентів і продовжує по-латині. Що саме він говорить — для мене лишається тайною: по-латині я нічого не розумію... Я йду за сестрою в суміжну кімнату.

Це велика біла кімната, майже вся із скла, повна світла; тут, як і скрізь, блискуча чистота. Посередині операційний стіл, накритий білим, як сніг, простирадлом. Своїм фасадом кімната виходить у внутрішній двір, у сад. Тут тихо. Крізь скляні стіни падає м'яке, рівне освітлення безхмарного неба.

Мене тепер ніщо не збуджує. Мені тільки здається, що я вже кілька разів був тут, у цій кімнаті, хоч справді це не так, бо я в лікарні взагалі вперше за все своє життя... Побачивши стіл, я починаю знімати з себе білизну, а потім рішуче, широкими кроками, підходжу до стола і, за допомогою сестри, лягаю. І враз на моєму обличчі вмощується гумова маска; я почуваю в легенях тиск. Сестра наказує:

— Вдихайте спокійніше, глибше... Дихайте рівно...

Я усвідомлюю, що вдихаю ефір. Про ефір говорив мені сам професор, коли визначав мою хворобу. „У вас неважне серце... Дамо ефір...“ Почуваю в роті якусь солодкуватість. В легенях наростає тиск. Мені вже хочеться зірвати маску і втягти в себе бодай краплю свіжого повітря. Але чую все той же наказуючий голос сестри:

— Рівніш... Глибше...

І я починаю дихати рівно й глибоко, і від цього мені легшає. Мені здається, що я вже дихаю звичайно і що зовсім немає ніякого тиснення в легенях. Все моє тіло наливається

чимсь заспокійливим, терпким. Ось ніби я стою влітку після денної спеки десь над ставком і вдихаю прохолоду, але разом з нею потрапляє в мої легені й терпкий запах розчавлених стеблин болиголов, що його так багато росте на болотному березі. Чи так воно, чи це, може, тільки здається однаково. Мені зараз байдуже до всього, в моєму тілі так кволість...

— Як себе почуваєте?.. — ніби десь ізза стіни долітає до мого слуху запитання. Але в мене не виникає жодного бажання відповісти. Сповнююсь якимсь безвіллям. Тільки на одну мить схоплюється в свідомості щось схоже на думку „Хороше почуваю себе“...

— Як ваше ім'я та по батькові? — вистукує в голові і враз фосфоричним миготінням накреслюється величезними літерами моя відповідь: Борис Михайлович. Але вимовити слів я не можу. Не вистачає волі на це. Ніби я весь паралізований — не здригається ні один мускул. А збоку мов би хтось підказує: „Е, чого там... Та коли хочеш — так самі і вмирають: чують, а не можуть відповісти... А ти не бійся — адже прокинешся...“

— Та він уже заснув...

Мені здається, що це голос професора-хірурга, бо такий ласкавий, і від цього у мене, десь мов би з якоїсь глибини ями в голові, здійсмається почуття: „Який він добрий...“ Зара у мене взагалі ніби не існує інших органів — тільки голова.

Ось брязкотять операційні інструменти, чути навколо го лоси, і це викликає в голові рішуче заперечення. „Та я ще не сплю. Заждіть же, заждіть трохи...“

Останнє, що я ще фізично відчуваю і чому роблю напів свідомий аналіз — це що хтось торкається моїх рук, витягує їх обабіч тулуба на ліжкові. „Це мої руки... Звисли... Як безсилля...“ І майже одночасно з цим — невиразне шарудіння над хворим місцем живота, — так ніби хтось проводить тупою паличкою по верхньому одягові. І враз гострий біль...

Я розплюшую очі...

— Де я?

Передо мною сидить сестра й обмахує мене хустинкою. Я впізнаю свою палату і здивовано питаю сестру:

— Як? Так швидко?

— Спокійно, спокійно... Лежіть тихо... Ви вже в палаті з півгодини після операції. Все гаразд... Операція тривала тільки десять хвилин...

— Уже?.. — Але я знов відчуваю на цей раз такий нестерпно різкий біль у животі, що на цьому уривається моє дальше запитання, завмирають слова мого здивування... Я не можу зовсім ворухнутися. Навіть не можу глибоко зітхнути. Найменше напруження викликає в животі неймовірний біль. І я намагаюсь лежати найспокійніше...

Проте мої груди наповнюються незнаною досі радістю, немимовним почуттям щастя. І палага, і краєчок неба, який видно зараз у вікно з мого ліжка, і мої два товариші по палаті, хворі на шлунок, які незабаром теж підуть на операцію, і сама ця сестра, присадкувата, з великими й міцними руками, ознаками фізичної праці, можливо, праці біля землі, біля господарства, рябувата від віспи, з великою кисневою подушкою тепер перед моїми губами,—все, все таке безконечно любе мені, близьке, рідне, дороге... Яка радість знов все бачити, відчувати, думати, говорити!.. І перше, що народжується в моїх грудях,—це подяка... Так, так,—подяка. Вона, тільки вона буває тепер у всьому моєму тілі, зривається з уст, летить до того, хто зумів повернути мені цю прекрасну дійсність, летить до чудодія-професора...

Я кажу сестрі:

— Перекажіть професорові, що я ніколи, ніколи не забуду його. — Це я висловлюю надто голосно, збуджено, і тому дивно, що я не відчуваю в цю мить болю в животі. Щастя таке велике, повне, таке змістовне,—воно глушить, нейтралізує мій фізичний біль.

Передихнувши, я знов кажу:

— Я хочу бачити професора... Потиснути йому руку...

— Він сам зараз прийде до вас... Лежіть спокійно. Не хвилюйтесь.

І я покійно слухаю її, лежу. Лежу горілиць, на спині, не маючи змоги повернутись набік. Але я сповнений безмірного щастя, радості, подяки... Я заплющую очі...

Сестра починає совати мені в губи трубку кисневої подушки. Я вловлюю трубку зубами, з силою стискаю пружну гуму і пожадливо вдихаю кисень...

Коли за хвилину, заспокоївшись, знов відкриваю очі,—мої товариші, сторожко ступаючи навшпиньки, виходять з палати. В розчинені двері звідкись вриваються звуки хвилюючої музики...

„Хороше як...“

Сестра мовчки відриває подушку, сідає осторонь і починає впорядковувати своє непокірне хвилясте волосся, що так настирливо вибивається спід білої косинки. Я сліdkую за її правильними рухами і вслухаюся в звуки невідомої музики. Силкуюсь уявити собі живих музик, і на деякий час забуваю, що я хворий...

Потім нечутно входить у палату Карл Карлович. Він тепер без ковпака, але все в тому ж білому халаті, глухо застібнутому аж під самим підборіддям, акуратний і простий. Звертається до мене:

— Ну, як себе почуваєте?..

Бере за руку, промацує пульс, лічить. На устах незмінна зворушлива усмішка. Зосереджений. Далі прикладає руку до

моїх щік, висків, лоба й сам собі відповідає: — Нічого... Во-
гаразд...

У Карла Карловича такий м'який тембр голосу! Я, після деяких зусиль, повний почуття вдячності до цього невисокого на зріст, сивуватого чоловіка з невеличкою лисиною на низько остриженій голові, кажу:

— Дуже, дуже вдячний вам, професоре...

— Добре... Добре...

Він ще деякий час стоїть біля мого ліжка, дивиться мені в вічі, в обличчя, наказує показати язик. Потім, як і після операцією, щось говорить по-латині до молодій асистентки, яку я вже бачив серед інших асистентів у передопераційній залі. Асистентка починає занотовувати в блокнот, час від часу кидаючи на мене запитливі погляди.

— А ваш апендикс ми відіслали на дослідження, — звертається до мене професор. — Цікавий експонат... Три вузлики на ньому... Хай наші молоді сили вивчать...

У асистентки на шоках проступає ледь помітний рум'янець і жвавішає погляд. Від цих професорових слів вона ніби світлішає. Відірвавшись від блокнота й усміхаючись, відповідає:

— Дякую. Але з вашою допомогою, Карл Карлович...

— Ну, ну, вже й з моєю допомогою...

Карл Карлович ще раз прикладає до мого лоба руку, а потім, відходячи до дверей, кидає мені:

— Всього кращого... До побачення... Через п'ять днів гулять будете...

На порозі трохи затримується і знов говорить до асистентки по-латині. А я тим часом зосереджуюсь і силкуюсь пригадати: де я її бачив?..

Передо мною висока, струнка молода жінка. У неї рудувате волосся на голові і такі ж брови над великими сірим очима, трохи вдавлене перенісся і ластовиння на висках. Але в цьому обличчі стільки доброти, ласкавості, якоїсь особливої ніжності! А її високий, опуклий лоб, безумовно, виказує не абияку здібність і силу волі...

„Ну, де ж я її зустрічав?..“ Не може бути, щоб це тільки реальне втілення одного з тих багатьох образів, про які вичитав колись... Невже це омана моєї теперішньої хворобливої уяви?.. Ні, не може бути... Алеж — де, де?..

До болю напружую мозок.

Карл Карлович так само нечутно, як і при вході, зачинає за собою двері. Тоді асистентка, лишившись одна, промацує ще раз мій пульс, і потім, поклавши мені під ліву руку термометр, відходить до вікна й дивиться в сад. Мені видна голова — стрижена й дбайливо завита, спина — щільно обтягнута лікарським халатом, руки — закинута за спину...

„Де, де я її бачив?..“

Я, мабуть, засинаю на якусь хвилину, бо коли розплющу-

очі — в палаті, крім мене, тільки сестра. Вона сидить передо мною і, як і раніш, обмахує мене хустинкою. У вікні — той же шматок блакиті неба, але музики не чути.

— Асистентка... асистентка... де?.. Пішла?..

Сестра стурбовано нахилиється до мене, прикладає до мого лоба широку долоню, питає:

— Вам погано? Може покликати чергового лікаря?..

— Ні,— відповідаю по паузі.— Я так... А скажіть, ця... асистентка... давно тут працює?..

Сестра дивиться на мене якось недовірливо, навіть суворо, хитає головою.

— Заспокойтесь... Видужаєте, тоді будете розпитувати... А тепер вам не можна говорити...

Справді, в животі посилюється біль, і я замовкаю... Але думки про асистентку не кидають мене, і я з усіх сил напружую уяву...

— Вам потрібний спокій, а ви нервуєтеся,— знов каже сестра.— Розпитуєте. Асистентка—це аспірантка з науково-дослідчого інституту. Працює з Аркадієм Платоновичем— своїм братом. Може, чули, молодий відомий лікар—Рудь? Це—один з найталановитіших наукових працівників інституту...

Далі сестра нахилиється до столика-тумбочки, що стоїть біля ліжка, дістає якусь скляну посудину і швидко виходить з палати.

А я знов силкуюсь пригадати: „Ну, все ж таки, де я зустрічав цю струнку, в ластовинні, рудувату асистентку?..“ Та тепер я вже вкрай спантеличений. „Як же так?! Адже з Рудем я колись був близько знайомий, і у нього ніякої сестри тоді не було... Хіба, може?..“

І враз думки уриваються. В палату повертається асистентка. Вона оглядає палату й ніби сама до себе проказує: „Нема, пішла сестра...“ Підходить до мого ліжка, бере мою руку, лічить пульс. А я, як загипнотизований цією появою, дивлюсь на неї, на таке знайоме мені обличчя, рудувате волосся, на тепле ластовиння на щоках, і не можу поворухнути губами. Я тільки воруху ніздрями, втягаючи в себе різкий, надушливий запах йодоформу, яким тепер нестерпно тхне від її рук.

Асистентка, ще раз повторивши сама до себе „Нема, пішла сестра“, йде з палати, і тільки тоді, коли її постать, окреслившись у рамі дверей, зникає десь у коридорі, мене всього кидає в жар, і я різко скрикую:

— Ах!.. Та це ж вона...

II

Південний берег Криму.

Санаторія, в якій ми перебуваємо,—я і студент-медик, Аркадій Платонович Рудь,—займає один з найкращих куточ-

ків біля самого моря. Вона має розкішні будівлі й чудові субтропічний парк. Парк підходить аж до самого берега уривається мальовничим б'єскетом...

З півночі санаторію захищають від холодних вітрів невисокі гори, вкриті густим дубняком, а прямо на захід, мов б'єрукою подати,— Ай-Петрі.

На південь — море...

О, яка це краса — кримське море! Щогодини воно міняє свій вигляд: то скляно-біле, без жодної зморшки, то ледь ледь хмуриться, рябіє, то раптом стає фіалково-ліловим, блідозеленим, холодно-синім, ніби підфарбованим сепією, то-сердито-сірим, аж темним, аж чорним-чорним, бурує...

На схід від нашої санаторії гострим зламом висувається в море Ай-Тодор з електромаяком. Уночі маяк показує шлях на Ялту та Севастополь, а в туманні дні подає сигнали звуком. Поруч — „Ластівчине гніздо“. Сюди ми з Рудем іноді приходимо милуватись краєвидом і слухати в буряні дні потужні акорди шторму на морі.

Та в травневі дні мало буває штормів. Більше тиха, ясна, лагідна погода, пече сонце, море неймовірно блищить — як скло, як розтоплений чавун, і тоді здається, що в воді ворухнуться безліч живих дзеркальних істоток, чи бризкають на поверхню води краплини золотого дощу: вода кипить, переливається сліпучими діамантами...

Увечері спека спадає. З гір сповзають тіні, з моря тягнеться прохолодою, далина туманіє, і ніби все тепер обгортається таємницею химер... От проривається десь у щілині кудлатий хмар, навислих над морем, місячне сяйво, занурюється в глибини темної безодні, залишаючи на поверхні лише миготливі, мідяно-жовту пляму, і вже ввижається, що там хтось бореться в воді.

А на березі в цей час з нечисленних шпаринок між камінням і корчами дерев лине цілий потік різнотонного співу чарівної закоханої нічної комашні. І це впливає на людину, створює в ній ліричний настрій...

В такі вечори мене тягне побути на самоті. Я йду тоді до улюбленого куточка над урвищем у кінці нашого парку, сідаю біля мармурової балюстради і мрію. Так, так, — розшукую на небі якусь молоду зорю — білу, білу, дивлюсь на неї і мрію. Про що? Я мрію про те, що вже кілька років хвилює мене, непокоїть. Це — написати художній твір, яким б'є я нашою людську думку на шукання шляхів до цієї зоряної скарбниці — космічної енергії. Можливо, це мені впаде під силу, вище моїх здібностей. Можливо, я взагалі переоцінюю себе. Але що ж? Я не можу позбутись цієї думки. Мені іноді здається, що я підходжу до вирішального кроку. Ось-ось додумати якусь формулу, деталь, дрібницю, і тоді вже можу засісти за практичну творчу роботу. І це

к ніколи, гостро я відчуваю тут у Криму — в ці кримські ечори ...

Сьогодні над Кримом безхмарна ніч. Молодий місяць давно зоринув за шпилі Ай-Петрі. Небо, як квітник, рясніє мерехтливими зорями. І як учора, як і позавчора, як і ще кілька днів тому, я сиджу на своєму улюбленому місці. Я так люблю це затишне, спокійне місце! Мені тут ніхто не заважає, хіба тільки інколи прийде сюди Аркадій Платонович Рудь, щоб покурити біля мене в мовчанці одну-дві цигарки. Та він знає наємницю моїх мрій і ставить до мене, до моєї роботи великою повагою. Не турбує...

Але зараз і Рудь не прийде сюди, бо тільки-тільки закінчився симфонічний концерт на саваторній естраді, і тепер уся молодь — та хіба тільки молодь! — під враженням зворушливої музики Чайковського розбрелася по парку. Гуляє десь і Рудь.

Отже я — на самоті. Час пливе. Навкруги в тишині сюржить комахня. Я сиджу в такому замисленні, що не помічаю навіть, як до мене підходить якась постать, і тільки тоді спохвачуюсь, коли ця постать, зойкнувши від несподіваної зустрічі зі мною в нічній сутіні, швидко тікає до освітленої ліхтарем алеї...

„Хто це?..“

І раптом я впізнаю...

„Це ж наша санітарка“.

Я пригадую її піклування про нас: про мене, про Рудя, про інших товаришів з нашої палати. Пригадую, як вона щоранку ставить на наших шафках свіжі квіти, і в мене починає виникати моє незадоволення.

Я і Рудь, та й інші товариші, ще не знаємо, хто вона — ця худа, висока, рудувата молода дівчина з обличчям у ластовинні. Ми не знаємо її минулого, її сучасного, але ми встигли вже за цей короткий час нашого перебування в санаторії оцінити її послуги нам і були за це вдячні їй.

Отже, я нічого вже не маю проти того, що дівчина-санітарка, наша хороша Зіна, недоречною появою порушує мої мрії, мої думки... У мене вже навіть з'являється бажання ближче познайомитися з нею, порозмовляти, і я гукаю:

— Зіно! Зіно!.. Це — ви? Зачекайте... Чого так — наче злякалися мене...

Вона зупиняється. Якусь хвилину стоїть. Очевидно, вагається, вирішує. Потім повертає назад і підходить до мене.

— Пробачте... Не впізнала вас. Гадала, хтось інший... не в наших палат...

Зіна сідає на мармуровій балюстраді, що відгороджує моє місце від урвища, говорить якісь звичайні речі, а я мовчу, спостерігаю її рухи, прислухаюся до трохи схвильованого голосу, і в мене виникає думка, що вона почуває себе ніяково зі мною, і я вирішую якнайщиріше заговорити до неї...

— А це ви, мабуть, після роботи... Адже стільки турб у вас... Тут, дійсно, можна відпочити... Над морем... Обр Ай-Петрі... Огні...

— Я вперше тут... Взагалі я ще не знаю нашого парку Та й ніколи...

Але далі цього наша розмова не йде. Бракує спільних тем, і ми швидко замовкаємо. Нема неприємнішої хвилини, коли не знаєш, що сказати людині, з якою, випадково зустрінувшись, близько зав'язуєш знайомство. „Ну, що ще сказати?..“ Та Зіна сама виводить мене з цієї незручності. Вона, заспокоївшись, каже:

— Я так багато сьогодні працювала. Ще й нічне чергування з дванадцятої... А зараз трохи маю відпочинку... Я вас не заважаю?..

— Що ви? що ви?..— поквапливо відповідаю я.— Мені так приємно з вами. А то сиджу тут самотній і мрію...

Я, мабуть, у цей час здаюся Зіні дуже смішним, або якимсь чудакуватим, бо вона, замість того, щоб поспівчувати мені в моїй самотності, як це зробила б інша особа її статі, захвитається безтурботним сміхом.

— Мрійник, тобто, ви... Ну, то розкажіть мені, про що ви тут мрієте на самоті... Люблю слухати, коли хтось розповідає про щось своє, особисте...

Мене зацікавлює таке поводження Зіни. Заінтригована. У мене виникає тепер бажання дізнатися від неї самої — хто вона? Я питаю — звідки й хто її батьки, де працювала досі. Але помічаю — Зіна відповідає неохоче. Я тільки дізнаюся, що вона перед цим працювала в Ялті. І дивно, я непомітно для самого себе переходжу на розповідь про свої „мрії“...

Та швидко відчую, що моє оповідання не доходить до неї. Вона сидить на балюстраді боком до мене, хитає ногою, дивиться кудись у сутінь ночі, можливо, на Ай-Петрі, що його обрис чітко вирізьблюється перед нами на фоні зоряного неба, або на огні під горою над Карагізом, Алупкою, багатьма іншими санаторіями. Напевно сказати нічого не можу. Мені не видно виразу її обличчя. Проте — безперечно: вона про щось думає, і я намагаюсь якнайяскравіше висловити свої думки. Я притягаю на допомогу всі ресурси своїх знань з астрономії, фізики, політекономії, навіть біології... Притягаю весь свій розумовий багаж, увесь свій хист, і кажу:

— Я знаю, що все це в мене тільки ще фантастика. Та фантастика не безгрунтова. Над питанням використання космічної енергії працює давно вже наукова думка. І в художній літературі ця проблема не раз уже була відбита. Прочитайте, принаймні, хоч би такий твір славного французького письменника Золя, як його роман „Труд“, і ви впевнитесь, що проблема дійсно не нова...

Але раптом я стямлююсь... Що я кажу? Чи зрозуміло це їй?

Справді, Зіна надто байдуже відповідає:

— Золя? Гм!.. Скучно, мабуть, це там у Золя,—чи як ви кажете... Ні, нічого не читала. Не знаю,—і вона починає стиха щось наспівувати. А я зовсім розгублююсь. Замовкаю. „От ще наговорив“... Однак швидко опановую себе. Я намагаюсь усе сказане повернути на жарт—розрядити стан, що створився між нами так несподівано і так безглуздо. Зауважую:

— Ви маєте рацію, Зіно. Справді, коли шепоче море, обгортає млосна ніч, а в грудях стугонить молоде серце—не до речі Золя... Казок, казок треба... Маленьких таких... Знаєте: жив-був собі...

— Ах, облиште...—У Зіни зривається досадливе незадоволення.—Ви не так зрозуміли мене. Не те. Я вас слухаю уважно. Ваші мрії—цікаві. Вони нагадали мені... Я теж мрію. Тільки... Тільки я не знаю, як це вам сказати... Ну, бачите...—Вона враз повертається до мене всім корпусом, потім поволі зсопнується з балюстради, якимось рішуче стріпую головою.—Я багато-багато думаю... Ну, да... Стала ось сюди за санітарку. А для чого? Та все ж для того... Бо я хочу випробувати себе. От подобається ж мені лікарська справа...

Зіна наближається до мене, сідає поруч на лаві. Чекає моєї відповіді. Я відчуваю її подих, молодецьке нетерпіння—що я скажу...

— Не погано,—схвально відповідаю.—Робота лікаря—дуже корисна й почесна...

— Тільки?.. Ні, для мене цього мало. Робота всяка корисна й почесна. Це так. Але я хочу більшого. Винайти щось таке... Розумієте? Ось думаю: чи не можна б збільшити віку людині? Адже правда: медицина це може зробити?.. Вірно ж?

— О, да, Зіно...—Мені так хочеться щиро потиснути руку цієї дівчинки, такої розумної, дивної, але я стримуюсь. Я продовжую в її тоні:—Питання про збільшення віку людині—це дуже добре. Воно не менш важливе, ніж проблема допомогти людині в її праці. Тобто стати на допомогу в здобуванні нею засобів існування. Отже, як бачите, це зворотний бік однієї і тієї ж монети... Кінець—кінцем у нас з вами одна мета—людина...

Десь на алеї чується хрумкання гравію. Я обриваю думки, прислухаюся. А Зіна схоплюється на ноги, скоромовкою говорять:

— Піду... Хтось іде... Незручно... Засиділася з вами...

— Дарма... Посидьте...—Мені не хочеться тепер на цьому кінчати нашу розмову. Адже така цікава ця дівчина Зіна. І я намагаюсь її затримати. Кажу заспокійливо:—То не сюди... А якщо й сюди, то що тут недоброго... Сідайте, продовжимо розмову.

— Ні...—Зіна відказує категорично.—Іншим разом...

І вона швидко йде від мене і зникає десь за деревами,

а на алеї поруч мене вже з'являються ті, хто так недоречно порушили мою розмову з Зіною. Я пізнаю Аркадія Платоновича з якоюсь жінкою. Вони проходять далі, очевидно помічаючи мене, зайняті своєю розмовою.

Я ще кілька часу сиджу на своєму улюбленому місці, а в мене вже розбігаються думки,— я їх не можу зскупити і чомусь одному. В голові вирує безліч нових ідей. Те, що порушила Зіна — про збільшення віку людини,—тепер захоплю мене всього, і я вже накреслюю нову сюжетну ситуацію для художнього твору. Та... та разом думаю і про Зіну...

III

Іноді трапляються дні, коли в того чи іншого товариш з нашої палати не буває зовсім процедур. Такі вільні дні кожен використовує як хоче: іде десь до сусідніх саваторій побачитися з знайомими, вирушає в індивідуальну екскурсію до Карагіза, Алупки, Ялти, в гори, або забирається кудись у затишний куточок і, як кажуть тут у санаторії, запоем читає книжки. А найчастіше такі дні присвячуються писанню листів родичам, знайомим, до установ, організацій чи ще кудись...

Сьогодні у Аркадія Платоновича якраз такий вільний день і він влаштовується коло своєї шафки писати листи знайомим, наспівує, іноді мурмотить сам до себе, замислюється. А в мене майже весь мій санаторний день завантажений, і я готуюся йти приймати процедури. Переглядаю в своїй санаторній книжці розпис часу.

Всі інші товариші по палаті давно вже розійшлися, хто куди: приймати процедури, посидіти десь на лавочці й посперечатись про політику або потеревенити якісь дурниці, чи погрітись на сонці, прогулятись по алеях парку серед зелені та квітів на свіжому повітрі, помилуватися з ранкового моря, з краєвиду на Ай-Петрі...

Час наближається до десятої години ранку. У їдальні — в окремому корпусі перед нашими вікнами — чути брязкіт тарілок, ножів, вилок — очевидно, прибирають посуд після свідання останньої черги. Поруч нас на веранді гомонять санітарки, розставляючи столи, стільці для шахової гри, шарудять по підлозі плетенками-ліжками. І всі ці звуки санаторного ранку мимохіть доходять вуха і збуджують у нас різні відчуття. Зараз нас дуже вражає діалог санітарок:

— Я так і знала... наговорює...

— Та отже...

— А дівчина совіслива... Таку жалко... Роботяща...

— Свідка перед очима не хоче мати... Зіна ж дещо знає про неї...

— Звичайно... Хіба я не казала тобі...

Ми пильно вслухаємося в розмову. Витягуємо шиї. Затаюємо дихання. Хочемо дізнатись, що ж далі. Але чомусь голоси санітарок притишуються, і нам чути лише нерозбірливий їхній гомін. Може, пригадують вони якісь дурниці, або щось таке, що нікому не треба знати. Можливо. Тільки потім знову досить виразно долітає до наших ушей:

— Не одну отак з'їла...

— Рука є...

— А ото заходжу раз на квартиру до неї. Нікого. Десь вийшла. На столі альбом з портретами... Ой, кортить же подивитись!.. Відкриваю. А там... Що б ви думали, тітко?— Архирей!.. У ризах!..

— Та ти що,—не знала?..

Санітарки знов переходять на притишену розмову. А згодом чути гування по дерев'яних східцях десь униз до парку.

— Пішли...

— Але що це?..

Я і Рудь стурбовано дивимось один на одного: як нам бути? Адже це про Зіну... Нашій дівчинці загрожує щось,—певно, якась неприємність... Ми мусимо попередити її...

Але ми не можемо збагнути: хто ж той ворог нашій дівчинці, нашій Зіні? Невже санаторна хазайка — ота товста жінка з зеленкуватими очима і фарбованим волоссям, що завжди така улеслива і яку так недолюблиє обслуговуючий персонал? Очевидно, мова про неї. Тільки — як? Як же це?.. Адже санітарки не назвали її...

Обоє з пірхвилин мовчимо. Нарешті Рудь, стріпнувши головою, кивком показує до веранди:

— Чув?

І я таким же тоном, скоромовкою, ніби почувавши себе винним перед кимсь, відповідаю:

— Та чув же...

— Ну, то як?..

— А, мабуть, треба щось робити. На мою думку, тут не лише Зіна. Не тільки те, що нашій дівчинці загрожує якась напасть. Тут, знаєш, тхне...

— Контрою...—безапеляційно договорює Рудь.—Негаразд, що ми не подумались, — хто саме з санітарок говорить... Да-а...

Рудь замовкає. Щось обмірковує. А потім раптом майже кричить:

— Контру відшукати треба... Ти знаєш?..

Він з силою вдарає долонею по шафці, підводиться, засуває руки до кишень піджака, сутулить плечі, починає ходити від ліжка до дверей і назад. Вигляд у нього тепер такий, ніби він готується от-от кинутися вже на того ворога прожогом і власними руками схопити його за горло...

Із парку вривається в палату набридливе цівкання. Ми знаємо: цівкає маленька пташка з породи трясогузок, яку

місцеві люди вважають за вішунку близького дощу. Але сьогодні воно надто дратує нас. Щоб розвіяти Рудя, та й себе я починаю розповідати новини з нашого санаторного життя.

Але Рудь не зважає на це. Він зупиняється поруч мене і рішуче перебиває:

— Знаєш, кинь це... Справа серйозна. Треба діяти...

Нервує. Навіть забуває, що в палаті курити заборонено, — вихоплює з кишені коробку цигарок і запалює.

— З санаторними організаціями зв'язатися треба... А то може, ще з кимсь... Пам'ятай, адже Крим...

— Воно вірно, — вже серйозно говорю я, схвалюючи в думки його наполегливість. — Але мені здається, що не зайвим було б зв'язатися і з самою Зіною. З'ясувати — у чім же справа?

— Ну, то це вже тобі доручаю... — Рудь мені говорить „ти“. Але це вже така санаторна традиція. Тут усі швидко переходять на це товариське „ти“. — Побалакай із Зіною. Тобі зручніше...

— Добре.

Я охоче приймаю на себе Рудеве доручення, і на цьому власне, кінчається наша розмова про Зіну.

Потім Рудь знову ходить по палаті від ліжка до дверей і назад, хмурить лоб, потирає рубець на виску, але вже помітно заспокоюється. Зрідка ми обмінюємося репліками з приводу настирливого цівкання птички. Далі переходимо на звичайну розмову про дощ, про наших знайомих, про виставу, що має відбутися сьогодні увечері, і нарешті я вирушаю на свої процедури. Кладу до кишені санаторну книжку, перекидаю через плече рушник, простирadlo, виходжу з палати, а Рудь знову сідає до шафки, закидає назад біляву шевелюру, береться до писання...

У ванній, звідки я маю розпочати свої процедури, ще не вільно, і я виходжу на двір. Тут біля невеличкого басейну пристаю до гурту товаришів, що так само чекають своєї черги на процедури.

На морі близько берега проходить пасажирський пароплав, і пасажери, помітивши наш гурт, махають хустками, кашкетами, руками. Ми так само відповідаємо їм, хто чим: рушником, простирadлом, голою рукою. Дехто вигукує: „Завітайте до нас“. Це викликає вибухи сміху, жваві розмови.

У повітрі — парко. Тиша. Ніщо не гойднеться. Навіть море зараз незвичайно спокійне — скляно-біле. Тільки в ущелинах Ай-Петрі вайлуватو блукають туди-сюди клубки зрадливих хмаринок. І коли ми, трохи навівши серед себе порядок, заспокоюємось, хтось знов порушує лад:

— Ех, та й дощ же буде... Зірве виставу...

— Спатиметься краще... — смаковито вигукує товстяк, витираючи простирadлом спітнілу шию й лоб.

І вибухають нові струми сміху, жартів, дотепів...

- Курці просо, а йому — аби спати...
- Його мати під копицею знайшла — не доспав...
- Та дайте ж чоловікові спокій... Бачте, очі заплющуються...
- Бідне - се - енький...

Регочеться і сам товстяк, і на жарти та дотепи й собі сипле на всі боки влучні каламбури...

Я відхожу від гурту під гілля листатого сторічного платана. Тут так хороше в прохолоді. Сідаю на лавці. Мені звідціль так добре видно і Ай-Петрі, і море, і мій улюблений куточок край парку над стрімким урвищем. Видно навіть і мармурову балюстраду, що відгороджує той куточок від урвища.

Я думаю про Зіну. З тієї першої зустрічі, коли вона, сама не розуміючи того, збудила в мені стільки почуттів, викликала в моїй творчій фантазії образ жінки нашої прекрасної дійсності, — я вже не можу позбутись її. Де б я не був, що б не робив, — я не перестаю думати про неї... Я шепочу: „Зіну... Зіну треба побачити. Сьогодні ж... Цю мою хорошу Зіну. То дарма, що вона вихідна і її зараз нема тут, в санаторії, — дарма! Я знаю її адресу. Адже вона живе в Карагізі. Я піду до неї. Я мушу піти, розшукати, поговорити з нею, попередити, що їй загрожує щось, загрожує якась неприємність. Мушу розпитати, що вона знає про санаторну хазайку. Я мушу це зробити будьщо, бо це наша спільна справа: моя, Рудя, її — Зіни... Контру треба відшукати...“

Я, мабуть, довго сиджу під платаном. Бо коли, зачувши своє прізвище, я відриваюся від думок, коло басейну — жодного санаторника... Мене кличуть... І я підводжусь. На порозі стоїть сестра з ванної і сміється до мене...

Після ванної хвилини двадцять я відпочиваю в спеціально призначеній для цього кімнаті, а потім рушаю до електрокабінету. Іду до зубного лікаря. Приймаю інгаляцію. На всі ці процедури витрачаю весь свій санаторний день, тобто до самого обіду. А по обіді, як і всі інші товариші, я відбуваю обов'язковий „мертвий час“...

Нас розбуджує надзвичайної сили гроза. Ми, як сполохані кури, схоплюємося на ліжках і кидаємось до вікон. Надворі — аж темно! Від Ай-Петрі насувається на нашу санаторію тяжка чорна хмара, а від неї до землі — густа запона. Якась мить — і по залізному дахові, по листях дерев, по втрамбованому подвір'ю лопотять уже великі краплини дощу, а потім враз — злива... Рев, грім, грозовий бешкет...

— Ну, що?

— Да-а!..

— Як наша вистава?

— Це ще побачимо...

Одягаємось... Під грозу та зливу борюкається молодь. У палаті гармидер. Хтось затуляє пісню. Потім все вгамо-

вується і починається звичайне життя: читаємо, граємо в шахи дискутуємо. А дощ не вщуває—тільки тепер він уже сі дрібненький, як із сита, не дає мені змоги відвідати Зіну в Карагізі...

Наступного ранку, як і завжди, Зіна ставить на наших шафках свіжі квіти. Славна Зіна! Вона не забуває нас! На дворі сонячно. Вікна відчинені. В палату лунуть пахощі троянд моря, дерев... Навкруги все ніби дихає, радіє, співає... Настрій у кожного—піднесений і бадьорий. Заговорюємо до Зіни. Але швидко помічаємо, Зіна чимсь незадоволена. Завжди весела, жвава, привітна, а тепер—офіціальна, суха. Відповідає— „так“ і „ні“...

Що з нею?

„Невже це пов'язане з тим вчорашнім—підслуханим нами на веранді?.. А може...“

У мене сильніш б'ється серце. Кров тисне на виски. Швидше працює мозок. „Можливо, це ті вечірні побачення наші стали на перешкоді їй?“ І я вирішую переговорити з Зіною. Зараз же втягнути в одверту розмову...

Я намагаюсь надати своєму голосові найтеплішої, найм'якшої інтонації. Говорю з ширістю:

— Зіно, що з вами?.. Ви сьогодні така незвичайна!.. Образив хто?..

— Ах, залиште, будь ласка, нема в мене часу...

Зіна відповідає роздратовано, гнівно... Повертається й швидко виходить з палати. А я, кинувши їй услід „пробачте“, червонію з такої несподіванки і розгублено звизую плечима.

Потім увесь день ми помічаємо, що Зіна засмучена, якимось підкреслено уникає зустрічі з нами: зі мною, Рудем, іншими товаришами з палати. Це нас бентежить, ображає, але разом з цим у кожного виникає і сумнів: „А може хтось і завинив перед нею?..“ Правда, про це ми не говоримо між собою, але відчуваємо, що саме так кожний думає... Ми нервуємо. З дрібниць гаряче сперечаємось, дорікаємо один одному.

Кінець-кінцем приходимо до висновку: треба ж порозумітися. Виявляю ініціативу я.

— Товариші,—кажу до всіх, коли ми, вже одягшись після мертвого часу, готуємось розійтися з палати,—годі сопти та глипати спід лоба один на одного... Давайте краще щось придумаємо...

— От... от...

І ми далі розмовляємо вже примирено, щиро. Не приховуємо своїх думок. Ні, кожний з нас не наважиться заподіяти якусь прикрість Зіні. Не це! Тут щось інше. Брехня, певно, якась... Яка?

... Палата уповноважує мене сьогодні ж будучо порозумітися з Зіною. Не можна ж так... Не можна, щоб Зіна, наша славна, хороша Зіна, думала про нас погано.

Повноваження я приймаю так само, як і вчорашнє Рудеве доручення до Зіни, охоче. Я кажу до товаришів:

— Добре... На виставі якраз і зручно буде...

І знов ми всі почуваємо себе друзями і добрими товаришами, як і до сьогоднішнього дня...

На виставу я приходжу раніше всіх. Прямо з вечері — і сюди до естради, серед народу. Естрада ще порожня. Надворі тільки-тільки сутеніє. Ще не засвічується електрика. Я вибираю місця коло самої сцени: одно для себе і друге для Зіни. На своє кладу кепку, на друге — газету.

„Для Зіни“...

Потім я довго ходжу поміж лавками туди й сюди.

Незабаром починають сходитись і інші товариші. Кожний намагається зайняти кращі місця, і не лише для себе, але й для свого сусіда чи сусідки, а то й цілої компанії. Суперечки, галас, регіт. Нарешті, всі сідають, і вже то-там, то там схоплюються пісні. В одному кутку ляскають у долоні: „Ой дуб-дуба...“ В другому співають хором: „Там стояла дівка-а кра-а-а-сна-а-а“... А з третього б'є яскравим, бадьорим ритмом: „По долинам и по взгорьям...“

Сутінь вечора поволі густішає, а потім ураз, ніби десь а гір зірвавшись, простеляється над парком чорна ковдра кримської ночі — тисячоголоса, принадна...

Тоді спалахує по всьому парку і на естраді електрика. Я сідаю на своє місце. На другий стілець до газети кладу кепку. З напруженням чекаю появи Зіни.

Ось-ось підніметься вже й завіса на сцені... — все нема Зіни. І з яким же незадоволенням я констатую, що її нема й серед гурту санітарок, що підходять, мабуть, чи не останні до естради. „А може ще прийде“... Потім я підводжуся, починаю обдивлятися скрізь — нема Зіни...

Роздосадований повертаюсь до своїх місць. Ще деякий час стовбичу спереду всіх, вдивляючись назад. Та вже ніхто не приходить. Тільки перед самим підняттям завіси з'являється Рудь. Побачивши мене, він швидко підходить і сідає на вільне місце.

— Нема?..

— Нема...

Рудь розуміє мою приголомшену відповідь і з юнацькою співчутливістю в голосі підбадьорює:

— Не турбуйся, старина... Раз невдача — вдруге повезе... Будемо слухати артистів.

Ми замовкаємо.

„Не прийшла“...

IV

Кілька днів обслуговує нас уже нова санітарка — літня жінка, яка теж сумлінно виконує свої обов'язки. Це нам по-

мітно хоч би з того, що вона, як і Зіна, ретельно дбає і про наші постелі, і про чистоту в палаті. Та все ж ми не бачимо більше на своїх шафках щоранку свіжих квітів. І тим гостріше нагадують нам відсутність нашої дівчинки оці старі, досить прив'ялі вже жовті троянди, якими обдарувала нас Зіна в отой останній ранок...

— Ми схоронимо ці квіти на спогад про Зіну...— каже замріяно Аркадій Платонович, виймаючи бережно троянди з своєї склянки і розстеляючи їх на газеті, щоб засушити.— Трапляється ж у житті іноді таке: не знаєш людини зовсім— хто вона й що. А розлучишся, і бере тебе за серце, ніби загубив найближчого друга...

І Рудь враз уриває свою мову, підходить до вікна й довго тарабанить, замислений, пальцями по склу.

У Рудя час від часу нервово здригаються плечі, й він запускає тоді пальці в шевелюру, куйовдить волосся.

Я знаю, що так із ним буває в хвилини збудження. Тепер це пов'язується, безумовно, з тим випадком, що трапився з Зіною. Починаю обмірковувати, чим би хоч трохи розрядити цей стан, бо взагалі серце в нього нездорове і найменше хвилювання шкодить йому. Та він раптом повертається сам до мене й зовсім несподівано дорікає:

— Лежні ми, розтяпи... Прогавили...

Мене не дивує це. Дійсно, докір Рудя доречний: ми не спромоглися, наприклад, завчасно побачитися з Зіною, porozумітися з нею,— хоч і на це є свої причини.

Тепер ми знаємо вже, чого не прийшла на виставу Зіна тоді увечері. А раніше ми не знали. Ми тільки наступного ранку дізнались про це, коли замість неї з'явилась прибирати нашу палату оця нова наша санітарка, і ми кинулись до неї з запитанням: „А де ж Зіна?..“ Санітарка розповіла, що Зіна ще, звечора виїхала до санаторної молочарської ферми на Ай-Петрі, бо тут, мовляв, залишатись для неї незручно— скомпрометувала себе своєю поведінкою...

Як це нас обурило тоді усіх в палаті й разом з тим приголомшило! Не хотілося вірити, про що розповідала нова санітарка. Так все було неймовірно. Хіба ж і справді наша дівчина могла себе скомпрометувати своєю поведінкою? Аж ніколи! Не вкладалося це в наші голови. Суперечило всім нашим уявленням про Зіну. Особливо це вразило мене й Рудя: два дні навіть не розмовляли ми між собою, почувавши один до одного, не знати з чого, мов би якусь ворожнечу, чи то розчарування в дружбі. О, це так було неприємно! Я так почував себе пригніченим!.. Адже Рудь знав про мої зустрічі з Зіною.

Правда, ці зустрічі—випадкові. І це відомо Рудеві. Та то ж я йому так розповідав. Але ось трапилася ж прикрість!

То хіба ж не можна їх тлумачити, як щось компрометуюче Зіну? Чим я можу довести, що все це не так?..

Та й сама ж Зіна! Зіна... В даному разі оце її вирішення... Як це витлумачити? Чого вона так легко, без боротьби, погодилася на цей компроміс, що не знімає з неї наклепу? Чого погодилася на своє переміщення до молочарської ферми? Адже в неї такі прекрасні прагнення... бажання...

Ми щоранку згадуємо Зіну. І ставимо перед собою ці хвилюючі питання. Та не знаходимо відповіді.

Рудь починає ходити по палаті, заклавши руки в кишені. Мені це нагадує ранок, коли ми так само відчували себе збуджено, підслухавши випадково розмову санітарок на веранді, і не могли зразу збагнути, як діяти. У мене з'являється споклива думка сказати про це Рудеві.

Але Рудь у такому стані... Я вагаюсь. Витримую паузу. „Сказати чи ні?.. Е, та що тут!..“—і я рішуче кажу до нього:

— А все зводиться до одного: „Контру треба відшукати...“

— То мусимо їхати... Туди... Негайно... Сьогодні ж... Досить розмов. Базикаємо...—Фрази в Рудя уривчасті, жорстокі. Б'ють по натягнутих нервах. Я не заслуговую на це, але я знаю, що різкість ця—ознака його роздратовання. Це—наслідок колишнього його поранення,—і я пробачливо слухаю його далі.—Іхати до неї, до Зіни... Дізнатися... Хай сама розповість, що трапилось...

— Добре. Я поїду...—погоджуюсь я.—Санаторна машина щодня ходить туди. Тепер саме добре. З шофером можна домовитись...

— В такому разі і я з тобою...

Знаючи Рудя, я не заперечую. В тон йому відповідаю:

— Ну, то ходімо до шофера...

Ми швидко збираємось. Впорядковуємо свої трохи прим'яті постелі, чепуримось, наказуємо санітарці, що саме з'являється в палату з графінами свіжої води, попередити наших товаришів, що ми їдемо на Ай-Петрі, і виходимо надвір.

За кілька хвилин ми вже вмовляємось з шофером взяти нас на машину. Тепер ця поїздка зацікавлює нас ще і з інших мотивів: нам давно хочеться побувати на знаменитому шпилі Ай-Петрі, звідки відкривається і на море, і скрізь навколо прекрасний краєвид. Отже, є нагода... Ми настирливо домагаємось узяти нас. Але виявляється, що сьогодні машина виходить до молочарської ферми не зараз, зранку, як завжди, а по обіді, і крім того, є суворий наказ від санаторної адміністрації нікого з сторонніх не брати на машину. Та ми вперті, як ніколи. Настоюємо. Нарешті—справа вирішується на нашу користь, тільки ми повинні вийти з санаторії і пройти вперед по шосе. Звичайно, даємо свою повну згоду...

У мене, та і в Рудя, сьогодні лише по одній процедурі—

інгаляція. Інгаляцію ми вже прийняли, і тепер до обіду час вільний. Отже ми вирішуємо погуляти десь над морем. І звідси, від гаражу, де умовлялися з шофером, простуємо до „Ластівчиного гнізда“, перелізаючи, хоч цей шлях і не такий звичайний, прямо через санаторну огорожу. Все ще сперечаємось. Рудь час від часу задержує закидає мені: „Прогоавили“. На це я лише мугичу: „Що ж робити? Ну, прогаавили... Та ти як, не знаєш хіба?.. Адже це сталося... Чи, може, з неба звалився?..“ Однак, картина моря, свіже повітря, сонце, вид на гори, простір впливають на нас, і ми починаємо розмовляти стриманіше, знаходимо інші слова. Розмовляємо про се, про те, навіть жартуємо, хоч, правда, ці жарти все ще не без сарказму... Так підходимо до цієї цікавої витівки людського розуму і разом із тим примхи якогось самодура — „Ластівчиного гнізда“.

Ми вилазимо на найвищу скелю. Мабуть це метрів із вісімдесят над рівнем моря. Стаємо над самим краєм гранітної брили. Ще якихсь півкроку — і скеля уривається сторч до самої води.

А там унизу — темна глибінь. Паморочиться голова. Здається, глянеш туди — і потягне тебе всього в безодню, в ту чорну загадкову пащу моря...

Об скелю б'ються півнясті хвилі. Але в повітрі тихо. Це вночі пройшла десь на морі гроза, і тепер доходять до берега шумливі буруни...

Рудь, як і я, захоплений з цього. Він тепер розповідає щось про свої почуття. Та мені не хочеться встрявати в розмову, я відмовчуюсь.

Так стоїмо на шпилі скелі довго, аж поки чуємо дзвін на Ай-Тодорі, — б'ють дванадцятую годину. Тоді сходимо вниз, і, вже пустуючи, розважені, веселі, повертаємось до санаторії.

По обіді Аркадій Платонович відчуває себе не зовсім добре. У нього болить голова. Очевидно, довге сидіння на скелі на прохолодному травневому морському повітрі пошкодило йому. Отже, їхати до Зіни доводиться мені все таки одному. І я вирушаю, як і умовлялися з шофером, уперед, на шосе. Та йду недовго: за кілька хвилин мене вже наздоганяє машина, і ми мчимо...

Ми мчимо швидко, відчайдушно. Хто їздив на автомашині з цими кримськими шоферами, по кримських шляхах, прорізаних на крутих схилах гір, серед скель і лісів, над урвищами й бескеттям, — той, звичайно, цілком зрозуміє мене, що я вкладаю в оце „мчимо“...

Це значить, що у вас — від швидкості по закрутистому шосе, з щохвилинним ризиком нашої виступити на виступ скелі, врізатися в зустрічну машину, що так само швидко мчить, або зірватися у прірву, — паморочиться голова і стигне кров у жилах.

Шосе тут саме в'ється по схилах гір, серед густих лісів. Загавитись шоферові...— о, ні! Це неможливо... Кримські шофери — це надійні люди. Будьте спокійні. Нічого не трапиться з вами... На нас падають тіні гір і лісів. Із гушавини і бескеття тягне прохолодою, обдає вогкістю, і здається — вже вечоріє. Та це тільки так здається, бо майже на кожному закруті, ви-коплюючись на простір, на сонце, ми бачимо, що до вечора ще далеко...

За якийсь час відчайдушного, моторошного гону наша машина виїжджає на широку, обрамлену невисоким дубняком, галявину. Тут і є розташування табору молочарської ферми нашої санаторії.

Жирні, добре відгодовані на гірських пасовиськах, вигуляні на привіллі корови, з посоловілими від приємного відпочинку очима зустрічають нас здивовано. Але жодна з них не кидається тікати від машини або хоч трохи відійти набік, навіть не лякаються настирливого гудіння сирени. Шоферові доводиться зовсім притишувати хід і, лавіруючи, обережно нести машину серед лежачої череди. Тільки один чорногрудий бугай, з такими ж чорними обідками навколо очей, повільно підвівшись на своїх коротких, але міцних, як сталь, ногах, фуркнувши ніздрями, сходить з дороги, та й то, зараз же обернувшись, загрозливо направляє роги. Але шофер зупиняє машину. Тоді бугай, заспокоївшись, опускається на землю, а нас, мабуть помилково, з великою увагою і пошаною, висолопивши язики й помахуючи хвостами, оточує зграя кудлатих вівчарок. Та враз у вівчарок зеленіють очі, і вони здійснюють неймовірний гвалт і гамір і не дають нам змоги вийти з машини. Ми так сидимо, аж поки з'являється старий Куртамет і втихомирює своїх друзів.

Від Куртамета я дізнаюся, що Зіна ще зранку виїхала до Млти з дорученням від адміністрації ферми. Мене це дуже бентежить. Я вже незадоволений, що приїхав сюди. Адже новин невдача. Що я скажу Рудеві? Буде нервувати й докоряти... І тепер я нікуди не хочу вже йти. Мене, власне, не цікавить ферма, — не ради неї я приїхав сюди. Я не їду з шофером далі до контори. Залишаюсь тут серед табору, з Куртаметом. Я навіть відмовляю собі в приємності відвідати знамениті шпилі Ай-Петрі, хоч звідси до них рукою подати. І щоб якимось компенсувати себе за невдачу, я вирішую ближче познайомитися з старим Куртаметом.

Я прошу Куртамета провести мене до свого куреня.

Куртамет охоче погоджується і просить у мене цигарок. Але дізнавшись, що я не курю, похвально киває головою.

— Ви добре робите... А я курю...— Куртамет потім довго пореється в кишенях своїх штанів, витягає тютюн, набиває люльку і, попихкуючи, діловито вже додає: — Он там мій курінь... Ходімо...

Через кілька хвилин ми вже сидимо біля входу в курін під розлогою яблунею. Через листя нам видно рясні пуп'яни майбутніх плодів. Куртамет задоволений. „Моя праця“... Як ваю головою в знак пошани до нього і прислухаюсь, як серце густого листя гудуть джмелі. Потім ми розмовляємо. Навіщо оточують вівчарки, я розпитую Куртамета про породи криських собак. Та Куртамет не знає. Він довго розповідає щось із минулого Криму, про багатіїв — мірз та беків, про отари овець, чабанів. Але я зосереджуюсь тільки на тому, що стосується самого Куртамета.

Отже, я дізнаюсь, що він — одинак. Колишній бідняк. Родина вимерла ще двадцятого року від тифу. Тепер він кілька років працює тут на фермі за чередника. Почуває себе добре. Виявляється, трохи письменний. Ліквідував свою неписьменність уже за радянської влади і з цього дуже задоволений. Знає багато казок і легенд...

Я захоплююсь Куртаметом — цікава людина. Прошу розповісти якусь казку або легенду. Він погоджується. Але швидко раз набиває свою люльку тютюном і довго попихкує нею.

— Розповім про Аліма...

У мене мелькає думка — краще б щось інше. Адже я бачив колись „Аліма“ в кіно. Та Куртамет уже починає говорити і я мимоволі вслухаюся в його слова:

— Алім — не розбійник... О, ні. Це даремно про нього та казали... Алім — наш герой. Він бився за наші бідняцькі права за нашу волю... Алім у багатіїв відбирав, а бідних нагороджував...

Куртамет затагується люлькою. Деякий час зосереджений попихкує. Дивиться на собак. А ті, ніби вгадуючи його думки, облизуються, ковтаючи від задоволення слину. У мене знову з'являється думка відмовитись від „Аліма“. „Це ж варіант Кармелюка... Знайоме. Краще було б щось інше послухати... Та Куртамет уже знов каже нарозспів:

— Був такий випадок: захотілось одному багатію мірзі татарину заволодити садибою сусіди-бідняка. Підходить він до нього та й каже:

„Мені треба закупити партію винограду та інших фруктів і відправити на ринок до Росії — багатий казанич¹ буде. Грошей у мене на це сьогодні нема. А закупівля вигідна. Отже, добрий казанич пропадає. Позич грошей: поверну з процентом. Зарятуї. Перепродам товар — зароблю гроші, і тоді мені буде добре. Повір, — поверну...“

Добрий бідняк був — і радий допомогти сусідові, але жодної копійки за душею. Відповідає:

„У мене крім садиби, доброго виноградника та старої хати жодної жінки, нічого нема“...

¹ Казанич — бариш.

Мірза хитрий. Він це добре наперед врахував. Знає, що робити. Він хоче видурити в бідняка і садибу і виноградник, а старої хворої жінки йому не треба. Дістає з кишені написаний папірець і проказує:

„Ти підпиши оцю записку, а я по ній одержу з банку потрібні мені гроші. На тебе в банку повірять. Твою чесність скрізь знають“.

„Як так?“ — запитує здивований бідняк.

„А так, — відказав хитрий мірза. — Це буде твоя порука за мене. Ти ж мене знаєш. Я — мірза. Я — чесний, як і ти, татарин. Одної віри з тобою. Але в мене зараз нема грошей, а казаннич даремно пропаде ... На твою поруку банк видасть гроші ... Зрозумів? Ну, підписуй“...

Мірза читає потім той папірець, а бідняк запитує ще:

„А як я неписьменний?..“

„Нічого! — Мірза бере руку бідняка, вмочує його великий палець у чорнило й каже: — Приклади до писульки. Оце і все. Це й буде добре. Це — твій підпис на поруці за мене...“

Так і зробив бідняк. Приклав палець до папірця, ще й добру пляму розвів на ньому з необачності та незвички.

Поїхав мірза комерцію робити, а бідняк знов до своєї щоденної праці повернувся: копав, полов, поливав виноградник. Минає якийсь час. Одного разу бачить бідняк — до його садиби під'їжджає справник та кілька поліцаїв. Перелякався: „Що за подія?“ А справник і кличе його до себе.

„Ти такий то?“ — запитує.

„Я“.

„А чого грошей не платиш мірзі?“

„Яких грошей?“

„А, ще й не знаєш?.. Хитрий же ти! — Справник дістає тоді з кишені папірець: — Це твій підпис?“

„Так, мій. Алеж це на моїй поруці. Мірза добрий казаннич хотів заробити“...

Справник заходиться сміхом.

„Та ще й чудака ти, я бачу, — каже до ошелешеного бідняка. — Ще й придурюється, — вже кричить на нього сердито. — Ану, візьміть його з бебехами... Та геть на вулицю. Заклав сусідові і садибу і виноградник за гроші, а тепер ще й голову морочить“...

Поліцаї швидко викинули все лахміття бідняка на вулицю, ще й стару його жінку, хвору, витягли з хати й штовхнули. „Лежи отут“... А потім замкнули двір і віднесли ключі до мірзи.

Справник наказав не торкатись до замка і відійти від виноградника, бо він тепер належить мірзі, а сам поїхав...

І ось бідняк на вулиці. Б'ється, плаче. Жінка хвора валяється надворі. Що робити?

Збіглися сусіди, такі ж бідняки, як і він сам. Стоять, по-

нуривши голови. Чим допоможуть?.. Тоді з натовпу виходить насередину один юнак і каже:

„Йди в гори. Там в лісі ти знайдеш Аліма. Той допоможе. Там на скелі — дуб. Підійди і свисни два рази, Алім і з'явиться. Розкажи про своє горе. Алім не відмовить біднякові“.

Так і зробив нещасний. Пішов. А сусіди забрали його лахміття й хвору жінку до себе. Дали притулок.

Час ішов. Бідняк бачився з Алімом уже кілька разів. І все чекав...

Куртамет замислюється. В очах, карих, як і його шапка з кримських смушків, відбиваються думки. Вівчарки вичікуючи дивляться в напружене обличчя хазяїна, переставши навіть хекати язиками й метляти хвостами. А я, зацікавлений тепер цим новим варіантом оповідання про Аліма, картаю себе „Справді ж, яка барвиста річ виходить у Куртамета, а я ще не хотів слухати“...

Та Куртамет уже знов продовжує:

— Раз улітає в село на доброму коні озброєний юнак. Гукає до бідняка: „Підійди сюди...“ Бідняк підходить. Тоді юнак подає йому пакунок і каже: „На, від мене подарунок“. І так само, як влетів, вихором подався в гори. А то й був Алім. Розгортає бідняк пакунок. А там: відрізане вухо і розписка бідняка... Так помстився Алім над мірзою і примусив повернути біднякові розписку...

Знов Куртамет замовкає і вже грізно зиркає навкруги. Насуплює навислі рудуваті від сонця брови, торкає себе за широкий червоний шерстяний пояс. Чи не відчуває він тепер у собі цього Аліма? Над нашими головами ширяє у височині кримський беркут. Його клетотіння долітає до нас. На обрії широкою смугою видніється море, а ліворуч у млі — ледь-ледь сіріє Гурзуф... Куртамет закидає голову вгору на клітін беркута й порушує мовчанку:

— Так Алім ширяв по Криму й наганяв жах на мірз, берків, панів, поміщиків та поліцаїв. Ставив свої печатки, відрізаючи їм вуха... Да-а, це його ознака була... Багато про Аліма розповідав мій батько. Не раз він бачився з ним у горах. Ніхто не міг спіймати Аліма на його вороному коні. Славний джигіт був...

Куртамет відкашлюється. І потім уже якимсь сумовитим голосом продовжує:

— І от вийшов від самого царя наказ — будемо спіймати Аліма. Тисячу карбованців за його голову пообіцяно. Тоді й пішло. Спочатку начальство наклало на все бідняцьке населення Криму контрибуцію, а потім і різні інші утиски були. Поміщики та мірзи, з свого боку, відмовили селянам у пасовиськах для овець. Тяжко стало біднякам, але ніхто й пальцем не поворухнув, щоб заподіяти Алімові зло, терпіли. Та сам Алім не зніс цього. Адже він боровся за бідняцькі інте-

реси. Вирішив віддатись у руки катів, тільки б звільнити бідноту від нового тягара...

Я помічаю: у Куртамета воложаться очі, і він раптом уриває свою розповідь. Потім схоплюється на ноги і швидко зникає в курені. А я відвертаюсь і починаю розглядати вівчарок. Але мої думки течуть в іншому напрямі: я думаю не про вівчарок, а про Куртамета. „Славний цей Куртамет“. І це в мене асоціюється: з Рудем, з Зіною, з багатьма-багатьма іншими хорошими людьми, з якими я зустрічався. І мене захоплює почуття: як хороше жити!.. Мені приємно, радісно... Хочеться сміятись, співати, пустувати... В такому настрою я перебуваю, аж поки знов повертається Куртамет. Він тепер дається мені якимсь іншим — натхненним. Питає:

— А як це — правда, що Алім ніби живий? Тільки він десь у глибокій-глибокій печері, привалений великою скелею, і до нього ніхто не знає шляхів. Але мусить хтось з'явитися, сильний, невідомий, знайти до нього шляхи, відвалити скелю і випустити Аліма на волю...

— Звичайно, неправда. Це ж тільки легенда про Аліма... — відповідаю я лагідно Куртаметові. — А ви як гадаєте?..

— Я... я гадаю, що Алім уже на волі. Це ж ми — увесь трудящий народ, нас звільнила від поміщиків, мірз, беків революція...

Я з гордістю дивлюсь на Куртамета й розчулено тисну йому руку.

— Ваша правда, дорогий друже Куртамет...

В цю хвилину чути сирену. Ми підводимось і йдемо до контори. Тут уже все готове до від'їзду. Шофер чекає лише на мене. Я швидко прощаюся з Куртаметом, киваю головою до всіх інших, що вийшли з контори проводити нас, залізаю в кабінку до шофера, і ми враз рушаємо з місця.

Ми знову ідемо по тому самому шляху — серед скель, бескеття, по схилах, швидко, відчайдушно, і не зустрічаємо Зіни...

V

... На цей раз мій сон був, мабуть, міцний і довгий, бо коли я прокидаюсь, у палаті вже зовсім сутеніє і в вікно з саду крізь гілки дерев зазирає шматок червоного призахідного неба. Мої сусіди сидять спинами до мене на своїх ліжках і стиха розмовляють. Я враз здогадуюсь: це вони так тримаються, шануючи мій спокій, і ця чуйність до мене викликає в моїх грудях щиру подяку. Але я мовчу. Мені все ще важко зробити рух. Лежу на спині, як і спочатку, коли мене поклали після операції на ліжко. У мене в животі при найменшому рухові нестерпний біль, і я всіляко намагаюся уникати його.

Я вслухаюся у розмову моїх сусідів. З окремих слів, що

серед загальної тиші в палаті уловлює мій слух, розумію: на завтра призначена їм операція, і тепер це їх трохи бентежить.

Очевидно, мої сусіди переживають те ж саме неприємне почуття, яке й я переживав перед своєю операцією... Таке моє порівняння і те, що для мене все це вже лишилося позаду,—ніби я ось переступив у своєму житті через велетенський якийсь поріг,—вдруге сьогодні наповнює мої груди такою хвилюючою ніжністю і до Карла Карловича, і до всіх тих, хто присвятив себе лікарській справі, сумлінно виконуючи свої обов'язки, і до неї—рудуватої асистентки з теплими ластовинням на щоках, цієї „чудової дівчинки“.

Так, так...—„чудової дівчинки“... Я це можу тепер певно сказати, бо це ж, безумовно, вона—Зіна... У мене вже немає більше сумнівів щодо цього. Дивно тільки, але так... Можуть зараз, як ніколи, чітко реагує. Найменша напруга викликає в уяві найяскравіші образи восьмирічної відстані. От ніби зараз усе це коїться... Цілі шеренги явищ виникають з фотографічною точністю передо мною. Та тільки я не розумію, звідки це в мене. Чи не є це наслідок сьогоднішньої моєї операції? Можливо.

Можливо, це тому, що в моєму організмі вже немає джерела отруту—апендикса: тепер по жилах струмує свіжіша кров і інтенсивніше озброює мозок. Але ця думка тільки на якусь мить проходить у моїй свідомості. Я не зупиняюсь на ній. Далі вже знову плывуть яскраві картини з минулого—перебування мого разом із Рудем у Криму...

Але раптом відчиняються двері й з'являється сестра, запалює електрику, і зараз же за нею в палату входить санітарка з підносом в руках—несе їжу. Нитки моїх спогадів обриваються, і я стежу за рухами санітарки.

Санітарка ставить посуд з їжею у мене на тумбочці.

— Це вам вечеря,—каже вона стиха, і відразу ж залишає палату.

Я мовчки розглядаю свою вечерю. Чомусь мені здається, мов би я бачу перед собою незвичайну річ, і мене охоплює нервове тремтіння. Можливо, через те, що це моя перша їжа після операції. Адже в мене там порізано всередині...

Проте я намагаюсь тримати себе спокійно. Я відганяю всяке боягузтво. Адже я себе вважаю за людину міцної волі. Я звертаюсь до сестри по допомогу.

— Добре, добре... Я зараз...—роздаючи моїм сусідам термометри, відказує сестра. Потім вона поправляє на собі халат, косинку на голові, ще щось говорить до сусідів, підходить до мого ліжка.

Тепер я маю змогу зблизька розглянути сестру. Це—жінка років під сорок, з трохи стомленими світлоголубими м'якими очима, але твердим, енергійним підборіддям. Тільки

як же безжально віспа покопирсала її колись, мабуть, красиве обличчя! Та віспа не змогла позбавити це обличчя безмежною ласкавості й доброти. Обличчя сестри і гріє, і пестить, і ніби стиха докоряє своєю ледь-ледь помітною посмішкою... Мені спадає на думку сказати їй кілька приємних слів, і я співчутливо кажу:

— Мороки з нами багато...

— Що ви, що ви...— сестра скидає руками, ніби відганяючи від себе настирливих осінніх мух, категорично заперечує:— Я так люблю свою справу, а ви... Та ось я ще відвідую підготовчі курси... На лікаря хочу вивчитись... Ні, ніякої мороки. Виспатись треба— це так. Але висплюсь. Ось після дев'ятої години кінчаю своє чергування...

Вона дбайливо поправляє мою голову на подушці й починає напувати мене з ложечки бульйоном. А я в цей час так здивовано і вдячно розглядаю і знівечене віспою обличчя, і лагідні, теплі очі, і довгі руки трудівниці й думаю: „Яка ж це прекрасна, самовіддана, хороша людина“. А потім вголос запитую:

— І давно ви на цій роботі?..

— Яр.. Та як вам сказати... Років з п'ять... А до того я працювала на селі, все по багатіях... Чоловік загинув на польському фронті... Будьоновець був, кіннотчик... Ну, а тепер, бачте, тут... Адже це звичайна історія... Була така собі організація— „Всеробітземліс“... Дізналися про мене. Забрали до міста...— Сестра замовкає, хмуриється, ніби щось пригадуючи. Та потім знову розквітає променястою посмішкою її обличчя.— Працювала спочатку в установі, таки ж у „Всеробітземлісі“, а вбиральницю. Разом і вчилася. А тепер, як бачите, уже й сестрою півдесятка років...

Від посмішки на щоках у сестри відзначаються дві невеличкі ямочки, жваввішають очі, ніби й не було на них отієї втоми, і я вже відчуваю в собі якусь ніяковість перед цією жінкою: „Як же це я не дооцінив її?“

Я інстинктивно схоплюю сестрину руку і притискаю до своєї розжеврілої щоки. У мене тремтить голос:

— Дякую... Досить... Більше не хочу...

— Може б ще кілька ложечок...

— Ні! Хай завтра...

Сестра розгублено дивиться на мене. Вона не розуміє мого починку, та й сам я не досить усвідомлюю його. Стиха випускаю руку. Сестра подається якось від мене трохи назад. Потім, мабуть, їй спадає на думку, що я стривожився чимсь незвичайним, бо відразу ж кидається заспокоювати мене:

— Що це з вами?.. Не треба ж так... Адже чого не трапляється?.. Вам, мабуть, тяжко...— Вона проводить рукою по моїй голові...

— Ні,— відповідаю.— В мене це так... Щиро дякую...

— Я наговорила дурниць всяких... Пробачте... А вони ось і стривожили вас...

— Що ви, сестро?.. Адже, запевняю, нічого зі мною...

Силкуюсь усміхнутися. Кажу ще кілька слів, щоб заспокоїти.

Тоді вона бере салфетку і дбайливо витирає мої губи, поправляє на мені ковдру, подушку, закутує мої ноги, прикладає до мого лоба свою руку, ніжно-ніжно дивиться в очі.

— От і добре... Ви й заспокоїлися... А завтра ми почастуємо вас краще... Ну, а вам, товариші,— звертається вже до моїх сусідів,— доведеться сьогодні попостити. Шлунки треба очистити перед операцією...

Ті два мої сусіди жартують. Кажуть, що їхні шлунки чисті.

Потім сестра натискує на електричний дзвінок, викликає санітарку, щоб прибрала від мене посуд. Деякий час ще розмовляє з моїми сусідами про їхню завітніну операцію і, переглянувши на світлі їхні термометри й відмітивши криву на температурному листку, виходить з палати.

І знов у нас тиша. Як і в усій лікарні. Шепочуться тільки мої сусіди...

А о дев'ятій годині заходить черговий лікар і з ним знов сестра. Але вона тепер мовчазна. Лікар перевіряє наші пульси, кидає кілька жартівливих фраз і бажає нам доброї ночі...

Вони обоє виходять.

Тепер мені здається, що я почуваю себе вже краще. Ніби оці їхні відвідини перед сном влили в мене здоров'я. Мені хочеться вже щось робити, і я встряваю в розмову з сусідами. Я розпитую їх—хто вони і звідки, бо до операції я не встиг з ними познайомитись. Я прийшов до лікарні увечері, а вранці лежав уже на операційному столі.

Відповідають охоче. Один з них—директор цегельні з периферії, а другий—відповідальний робітник кооперації.

Наша розмова точиться повільно. Та скоро я стомлююсь і замовкаю. Тоді директор і кооператор самі продовжують почату розмову, і тепер вже говорять уголос... А за кілька хвилин у них виникає палка суперечка.

Директор дорікає кооператорові:

— Погано торгуєте... Ви все ще повільно обертаєтесь... Ваш фінансовий баланс завжди переобтяжений дебіторською заборгованістю. А крам надто довго залежується на складах...

Кооператор не виправдується. Він тільки „наводить“ деякі свої аргументи проти цього. Але принципіально вважає зайвим викладати їх тут... Факти, мовляв, відомі: багато з цих хиб уже усунуто. Замовкає. Та потім знов розпалюється.

Я з великим зацікавленням стежу за цим своєрідним словесним двобоєм директора й кооператора.

Ось директор—середнього віку, високий, широкоплечий, чисто поголений, акуратний, колишній партизан—отож, ні-ні,

та й прорвуться у нього „міцні“ словечка... У директора енергійний, довгастий ніс із горбинкою, темні, проникливі очі, стиснуті, красиво окреслені губи, випнуті вилиці на за-смаглому обличчі, м'язиста шия. Це як з бронзи відлита лю-дина. Рухливий.

А кооператор — низький на зріст, кремезний, молодий на вигляд, хоч насправді йому, мабуть, років під п'ятдесят. На голові невеличка лисина, яку він замасковує сивуватим волос-сям, перечісуючи його справа наліво. В розмові флегматичний, але впевнений; завжди дивиться співбесідникові просто в вічі й округло жестикулює короткими руками.

І в нього, як і в директора, темні очі, тільки у того вони якісь гострі, різкі, проймають наскрізь, а в цього — лагідні, тихі, але спочатку здаються не зовсім довірливими. Тільки аж коли добре придивитесь до них — помітите, що це само-обман: очі трохи косі.

Обличчя у кооператора, як і в директора, поголене, але відпущені пухнасті вуси, які він під час розмови майже що-хвилини погладжує рукою.

Відмінне ще в характері і кооператора і директора, на що я звертаю увагу: перший у розмові свої твердження рясно уgruntовує цитатами з постанов партії та уряду, а директор — наполягає на приклади з життєвої практики, в якій ці по-станови конкретно реалізуються.

Безумовно, і директор і кооператор — симпатичніші люди, і я, справді, не помиляюсь, визнаючи їх за добрих праців-ників, — кожного, звичайно, на своїм місці...

Нарешті, я заплющую очі і лежу так довго, аж поки ди-ректор і кооператор замовкають і заходжуються лагодитись спати. Тоді я розплющую очі й кажу:

— Ну, що, — хто кого?..

— О, а ми гадали, ви спите... Ну, та однаково — спати пора... Одинадцята година... На сьогодні — досить...

Сміються.

А за кілька хвилин з обох ліжок по палаті вже розлягається міцне хрюпіння.

Не пам'ятаю, як засинаю і я. Та тільки мені погано спиться. Я часто прокидаюсь. Спина як дерев'яна, а перевернутись на бік я сам не можу. Знов засинаю. Маряться ті ж потворні сновиддя. Прокидаюсь...

Зранку в нашій палаті, та й у всій лікарні, починається звичайне життя: міряння температури, вмивання, снідання, обхід чергового лікаря, загальний обхід палат ординаторами на чолі з головним лікарем і, нарешті, операції...

Сьогодні Карл Карлович у відмінно гарному настрої. Він демонструє мене перед головним лікарем як визначний фе-номен у його практиці... Інформує про незвичайну форму мого відростку — апендикса. Це, очевидно, має певне зна-

чення, бо справляє на головного лікаря враження. Він цікавиться моїм язиком, промацує пульс, вислухує серце, легені, розпитує, як спалось. На мою відповідь, що спав негаразд, заспокійливо відповідає:

— Нічого, нічого... Адже вас добре порізано... Та ви терой...

Далі щось говорить по-латині до Карла Карловича. Той на знак згоди киває головою. А черговий лікар, присутній тут, занотовує в свій блокнот. Я здогадуюсь: це розмова про мій сон.

І дійсно, головний лікар каже потім до мене:

— Сьогодні будете вже обідати, вина вип'єте, а на ніч — ми вам мікстуру приготуємо... Поправляйтесь... Страшного нічого нема...

Головний і черговий лікарі відходять до моїх сусідів — директора й кооператора, а Карл Карлович і сестра (нова чергова) ще деякий час радяться біля мого ліжка.

За кілька хвилин після виходу з палати лікарів з'ясовується, що оперуватися сьогодні буде лише директор, а кооператор мусить перебути ще деякий час на дослідженні. Це заспокоює кооператора, надає йому надії уникнути операції, яку він називає „різаниною“ і, очевидно, боїться. Тепер він лаштується в сад, навіть мугиче мотив фокстроту, жвавішає, стає говірким і вже кидає до директора жартівливі репліки.

А директор помітно хвилюється, мовчить. Потім з'являється сестра, пропонує йому йти з нею. „Це, мабуть, проробити впорскування перед операцією“, — думаю я. Вони виходять, а за ними йде на прогулянку й кооператор. Тоді санітарки кидаються спішно лагодити постелю директора, провітрювати палату. Вони відчиняють вікно, і мене обдають чудесні садові пахощі...

Надворі, очевидно, і сьогодні гарний день, як і вчора, бо в саду гуляють видужуючі. Там сміх і гомін. Цвірінькають горобці на карнізі. І десь репетує горластий півень. У відчинене вікно лине відгомін міста.

Мені заздро все це слухати. Хочеться схопитися з ліжка й податися надвір, на сонце, до гурту, у вирій життя. Мене особливо вабить оця хороша погода передосіння...

Я люблю передосіння. В таку пору п'ярко пахне в повітрі яблуками й виноградом. Сонце гріє, але не пече. Листя на деревах повільно міняє свій колір. Спочатку воно блідозелене, жовтувате, жовте, потім червоне, брунате, нарешті зовсім темніє і далі так тихо-тихо спадає на землю: летить, кружляє в повітрі. А впавши, шуршить під ногами. Ви собі йдете, йдете. У вас бадьорий, молодечий, трохи зухвалий, навіть задержуватий настрій, ніби ви впилися чогось трункого. Приспівуєте. Відчуваєте, як по жилах струмує здоров'я. Ви смієтесь. Що з вами? Ах, не заважайте! Весело...

Я стомлююсь. Але моя фантазія вже в розпалі. Я починаю мріяти про свою ще незакінчену літературну роботу... Ви знаєте, як це приємно взагалі мріяти про свою літературну роботу? Про те, щоб дати повноцінний твір?.. О, цього не можна висловити!.. Це більше, ніж мрія... А як я буду працювати! Тепер не буде мене турбувати ота минула моя хвороба — апендицит. Бож, знаєте, апендицит, зовсім не така пуста хвороба, як про неї чомусь склалася у багатьох думка. О, ні! Це марудна, гнітюча, тоскна хвороба. Вона висотує кров і сили. Ваші здібності, поривання, мрії — все летить шкереберть, як тільки ви почуете оте насторожене смикання всередині, у нижній частині живота, з правого боку. Хробак відається у ваш мозок...

Отож, яке щастя почувати, усвідомлювати, що апендикса вже нема... Що ці болі ще в животі? Адже вони — тимчасове явище! Ось сім-вісім днів, і я буду цілком здоровою людиною! Передо мною — нове, світле, радісне, щасливе, здорове буття...

Я викликаю сестру й прошу дати мені щось почитати з белетристики, медицини, або що...

За кілька хвилин передо мною з'являється купа різних книжок.

Я хапаюсь за медичні книжки. Я хочу знати все, що написано про цю погану, гнилу, отруйну, навісну хворобу — апендицит. Мене це питання цікавить тепер не тільки тому, що я хочу навчитись, як поводитися, щоб не пошкодити собі якимось після операції, ні, — я хочу досконало обізнатися з цією небезпечною хворобою...

Я заглиблююсь в читання, шукаю відповіді на свої запитання. Це так захоплює всю мою увагу... Та ось раптом розчиняються широко двері, і санітарки, в супроводі сестри і Карла Карловича, вкочують в палату на знайомому мені коліщатому ліжку неприємного директора.

„І він готовий“... — вражає бентежна думка, і я з якимсь неспокоєм позираю на оперованого.

Але це почуття швидко зникає. Я знову уловлюю звуки, що линуць до нас крізь відчинене вікно. Мої думки відтягуються туди — надвір. Одна з сестер швидко кидається зачинити вікно. Тоді я в досаді, хоч мені ще важко зробити, повертаюсь обличчям до стіни й починаю знову листати — сторінку за сторінкою — книгу своїх згадок: і про Рудя, Аркадія Платоновича, колишнього мого знайомого по санаторії, і про теперішню асистентку при видатному хірургові Карлі Карловичі — Зіну...

А в цей час біля неприємного директора клопочуться санітарки, чергова сестра й сам цей видатний хірург Карл Карлович. З їхньої розмови я дізнаюся, що Зіна сьогодні не асистентувала при операції — у неї негайна, дуже відповідальна

робота в лабораторії—і що операція директора була надзвичайно небезпечна. Бо під час розтину порожні язва виявилася не на тому місці шлунку, де передбачалося за діагнозом консиліуму, а на виході перетравленої їжі з шлунку в кишки, і Карлу Карловичу вже при нових обставинах у самому процесі операції довелося вирішувати долю хворого. Проте він не розгубився, а мужньо й блискуче впорався з цим несподіваним ускладненням, пересадивши кишку на нове, здорове місце шлунка.

Карл Карлович стомлений. Це помітно і з його рухів і з блідості обличчя. Але яким щастям блищать його добрі, трохи примружені очі! Адже він тільки-тількищо врятував життя людині!..

Тепер Карл Карлович клопочеться ще біля хворого, щоб забезпечити йому найкращий догляд. Він наказує:

— Стежити найретельніше... Як тільки що—зараз же повідомляйте чергового лікаря і мене. Дзвоніть додому—хоч і серед ночі...

Потім він підходить до мене, торкає за плече, питає:

— Ну, а як наш апендикс?.. На бік уже повертається?.. О, це добре... Швидше підніметься...—Нахиляється надо мною, допомагає лягти на спину, оглядає язик. Далі дивиться на температурний листок, мацає живіт. І знов:—Добре, добре... На п'ятий день знімемо у вас і шви... Гулять будете...

Заспокійливі слова Карла Карловича, ласкава турботливість про мене після такої тяжкої операції над директором зворушують мене, і я з усією щирістю гаряче дякую йому.

— Так... так...—м'яко відповідає Карл Карлович і злегенька стискує мою руку.—До побачення...

Він іде з палати. За ним виходять і санітарки. Залишається тільки сестра. Вона сідає біля хворого й починає махати над ним білою хустинкою. Коло її ніг напотові велика киснева подушка.

„Так борються із смертю за людину...“

Я знову берусь за свої книжки...

VI

Директор чудово поправляється. На очах видужує. Ще тільки четвертий день, як оперували, а він уже може не тільки без сторонньої допомоги перевернутись з боку на бік,—навіть може підвестися на лікоть, а то, як вийде з палати сестра, і посидіти трохи на ліжкові. І він запевняє мене, що в нього майже нічого не болить уже всередині.

А я цим похвалитися ще не можу, і мені не то досадно, не то заздрісно. У мене хоч і не так болить у животі, як боліло, але все ж я не можу не тільки сісти чи звестись на

лікоть, а навіть і більш-менш вільно поворухнутися. До того ж, у мене з учорашнього дня — підвищення температури...

Правда, сестра втішає мене, що на п'ятий день хворі мого стану, тобто після операції апендициту, почувають себе значно краще, майже видужують, а на сьомий-восьмий день їх і зовсім виписують з лікарні... Так що ж? Зі мною — я вже бачу — цього не буде. Сьогодні п'ятий день, а в мене... Я все ще такий хворий і немічний, і в додаток — ця навісна температура...

„А чи не є це наслідок якоїсь, можливо, невдачі при операції, помилки, необачності хірурга?..“

О, ні, ні... Не хочу цими думками тьмарити своєї прихильності до Карла Карловича. Адже я так вірю в його великий досвід, в його сумлінність, в глибокі знання... Ні! Не може цього бути...

Я пригадую вчорашній випадок...

Як він тоді схвилювався, любий Карл Карлович, коли довідався, що в мене підвищилася температура! І хоч нічим не виказав себе, — тримавсь, як і завжди, бадьоро і переконливо, навіть жартував зі мною, — але чи зміг він приховати від мене отой внутрішній неспокій свій!.. Ні, я так все добре помітив по його насторожених очах...

Я запитав тоді його:

— Що це?

— Нічого, нічого... Не вдавайтесь у розпач, — заспокоював мене.

Мені жалко професора. Він так болізно сприймає це підвищення в мене температури. Ось скоро буде загальний обхід лікарів і, мабуть, так само сьогодні, як і вчора, це турбуватиме його...

Я хватаю навушники — вони висять над кожним із нас, хворих, на стіні — і натягаю їх на голову. Але радіо мовчить, і я знову вішаю навушники на своє місце.

Нервую...

Та на виручку з'являється наш кооператор. Він тількищо зайшов у палату і от розповідає про висновки консилиуму, який учора обслідував його хворобу. Каже, що консилиум визнав за можливе звільнити його від операції і призначити замість цього бальнелогічне лікування. Отже, тепер він має виїхати на Кавказ, на курорт...

Кооператор у великому піднесенні. Він стає в позу танцюра, розставляє руки, ніби збираючись летіти, і приспівує: „Гоп, кума, не журися“... Його кремезна, присадкувата фігура, в короткими руками, округле обличчя, зараз безмежно щасливе, з розтріпаними пухнастими вусами над трохи випнутими вперед губами, стають надто вже комічними, і вони, попри це, викликають у нас — у мене і в директора — розважливий сміх...

— А бодай ти здоров був...— хапаючись серед сміху руками за хворе місце, каже директор.— Тобі, дійсно, тільки „гоп“ і не доставало. Не розумію — чому ти не артист, а ко оператор...

— Мабуть так мені на роду написано...— теж сміючись відповідає кооператор, топнувши задьористо ногою. Потім він серйознішає, іде до свого ліжка, сідає на стілець і починає розповідати новини...

Але ось у палату вбігає наша знайома сестра — та перша, що мене відходжувала після операції,— і, заметушившись, скоромовкою запитує нас:

— Як тут?.. Усе в порядку?..

Вона ретельно оглядає наші постелі, поправляє на мені й директорові ковдри, підсуває ногою під ліжка білі фарфорові посудини. Далі каже до кооператора:

— Зараз буде обхід. То ви й поставте перед головним лікарем питання, щоб не відтягали... Хай дають зразу ж пультівку... А то тепер час який: не до літа йде — до зими...

Та вона не договорила до кінця думки. Швидко в палату з'являється й обхід: головний лікар, ординатори, сестри. Починається огляд...

Карл Карлович відразу ж бере мій температурний листок і не то з докором, не то з тривогою в голосі каже:

— Знов температура... Погано...— Потім пильно дивиться на мене і питає:

— А як спалось? Язик ваш?.. Мм... Доведеться зробити аналіз крові...

У нього міняється обличчя, стає ледяно-холодним. Ніби він незадоволений мною з того, що треба зробити цей аналіз крові. Відвертається. Та я догадуюсь... Це зовсім з іншими причин.

Трапилося це вчора. Під час загального огляду. Можливо для інших непомітно було. Але я, власне, все зрозумів, сприйняв так, як цілком резонно зрозумів і сприйняв сам Карл Карлович. Головний лікар... Проте я не хочу сказати, що головний лікар якось погана людина. Навпаки, ця людина гідна всілякої поваги й симпатії. Та трапилася ж з ним прикра не тактовність... Отже, головний лікар вчора, розглядаючи мій температурний листок, ніби жартома зауважив: „Температура зраджує вас, Карл Карлович...“ А професор витлумачив це і сприйняв як прямий докір на його адресу, і хоч нічого не відповів, мов би воно так собі, але, безумовно, жарт був не доречний і образливий.

І от, можливо, що Карл Карлович через це провів безсонну ніч, продумуючи причини моєї навісної температури страждав... Бо вирішення його — взяти кров на аналіз — означає не абиякий ступінь порушення його рівноваги і разом з тим є відгуком на несправедливий докір головного лікаря...

До самого виходу з палати Карл Карлович не підходить більше до мене. Зато він багато клопочеться біля директора. Карл Карлович запитує у директора не лише про те, як він спав, чи як взагалі почуває себе, а розпитує навіть і про те, як там на виробництві без нього виконуються плани. Очевидно, процес видужування директора підігріває професора.

Та це й дійсно так. Всі навколо ахають, захоплюючись наслідками. Хтось навіть запобігливо розповідає про самий процес блискучої операції. А головний лікар у незвичайному для нього розчуленні тисне руку Карлу Карловичу й вітає його з успіхом...

Тільки аж при виході з палати Карл Карлович, проходячи повз мене, знов так тепло, як і раніш, киває мені головою й каже за звичкою:

— Добре... добре...

Та я вже заспокоєний. Мене теж проймає оцей загальний настрій у палаті. На відповідь „Добре... добре...“ я тільки думаю: „Дякую, дякую, Карл Карлович, за чулисть“...

Через кілька хвилин після виходу лікарів наша сестра викликає санітарку й наказує вкотити в палату колищате ліжко.

— Повеземо знімати шви,— пояснює сестра, підходячи впритул до мого ліжка уже разом із санітаркою.

Сестра наказує мені взяти її руками навхрест під ліву руку й через праве плече і так само перехоплює мене своїми сильними, як у чоловіки, руками, а санітарка, тим часом, підтримує мої витягнуті ноги, і я, навіть не відчуваючи болю, потрапляю на ліжко. А потім удвох везуть мене тим же довгим і таким блискучо чистим коридором, як і п'ять днів тому, до перев'язної кімнати...

Вся ця процедура розважає мене. Розглядаю коридор. Зараз усе тут здається таким новим, цікавим, хоч справді нічого не змінилось. Вабить мене і якась синенька квітка на рожевому бордюрі під стелею, і пасмо світла, що м'яко лине десь збоку з невидного мені вікна навкосо через коридор, викликаючи за асоціацією в уяві якусь картинну галерею. Та далі, на мое здивування, я в перев'язній кімнаті несподівано зустрічаю Зіну...

У білому халаті, білому ковпаку, білих гумових рукавичках стоїть вона коло шафки з хірургічним приладдям серед просторої кімнати, вся осяяна сонцем, трохи замріяна... Яка чудова хвилина! Мене підкочують ближче до неї. Знімають простираadlo. Тоді вона нечутно підходить, нахилиється надо мною, легенько доторкується пальцями до мого живота, змазує чимсь марлю над швом і враз спритно зриває її, і потім я чую, як від мого тіла відщеплюються металеві защіпки...

Я не пам'ятаю, скільки часу витрачається на все це. Мені здається — одна мить. Я важко дихаю. В мене так стукає серце,

ніби я чую десь барабан — бух! бух!.. Наші очі зненацьки зустрічаються...

— Санітарка! Відвезіть хворого до палати...

У мене зривається відчайдушне: „Як до палати?.. Ви... ви... Зіна?..“ Але це, мабуть, тільки десь у безодніх закутках мого мозку так відбувається, не втілючись у звук, бо Зіна зовсім спокійна й далека від мене — нічого не чує. Вона закриває мене простирадлом і, якимось суворо дивиться ще раз мені в очі, а потім нагадує санітарці:

— Везіть ... Хворому потрібний абсолютний спокій... — Далі звертається до сестри: — Грілку йому на ноги й на живіт...

І ось я помічаю, як мимо мене повзуть стіни, меблі, насуваються двері, і знов оцей довгий, блискучо чистий, світлий коридор. Руку ліжка я не чую. Я навіть не уявляю, що мене вже везуть назад до палати. В моїх ушах невгаває оте приречення — „до палати“...

„... Як?! Зіна не впізнала мене?.. Та не може бути! Адже ...“

Тільки аж перед дверима палати я починаю усвідомлювати все, що трапилося зі мною, і тоді стиха запитую сестру:

— Це ж — Зіна?.. Правда?.. Асистентка Карла Карловича?

Сестра щось відповідає. Можливо, стверджує це. Але я не чую її голосу. „Що ж це я? Хіба глухну?..“ Тільки ж ні. Я чую тепер шерхіт коліс ліжка по підлозі. Чую, як відчиняються двері в палату, і мене поздоровляють мої сусіди — директор і кооператор. „Значить, це в мене з надмірного хвилювання. Нерви підкачали...“

Потім мене знімають сестра й санітарка з коліщатого ліжка, обкладають грілками і дбайливо закутують теплими ковдрами. Це заспокоює, і я починаю аналізувати щойно пережите.

Я так незадоволений тепер із себе. Адже яке недоречне оте хвилювання... Ніби хлопчик якийсь! Що може подумати Зіна, якщо тільки дійсно пізнала мене?.. „А то не пізнала? Тоді звідки у неї ця раптова холодність...“ Я знов заглиблююся у минуле. Котрий раз за ці п'ять днів! Мені пригадуються останні дні перебування в Криму. Тоді, після повернення мого з невдалих відвідин Зіни на молочарській фермі в горах Ай-Петрі, я й Рудь зв'язалися таки з відповідними організаціями й напали на вірний слід... Ми розпочали боротьбу за викриття ворогів. Але я виїхав із санаторії раніш Рудя, який мав два місяці відпустки, і довершувати справу залишився він сам... І з того часу я не зустрічався з Рудем. У мене, як це не дивно, просто не вистачало часу зустрітись з ним, хоча ми й жили в одному місті. Звичайно, це не виправдання. А трапилося тому, що, повернувшись із Криму, я відразу ж почав готуватися до літфаку, не кидаючи своєї роботи і в друкарні, а потім і навчання на літфаці. Ну, а Рудь теж, мабуть, не мав змоги, бо доводилося читати в пресі, що він вперто працював над якимсь винаходом у медицині...

От про Зіну...

Що я можу сказати про Зіну? Про неї я думав. Більше
ко. Я жив згадкою, плекав надію побачитися колись з „на-
вою чудовою дівчинкою“, зустрінутися з живою своєю ге-
роїнею...

І тепер трапилася ця моя зустріч!..

Я лежу горілиць на своєму ліжку. Дивлюсь на візерун-
ки коло серед стелі. Воно так стильно витримане в радісних
тонах, що, здається, від його симетричних ліній чується му-
зика вдалої композиції витвору, і від цього в мене таке від-
чуття, ніби я тільки-тільки повернувся з того свого улюбле-
ного куточка над мальовничим бескетням кримського бе-
регів, сповнений думок про Зіну...

В палаті тихо. Директор, відвернувшись до стіни, спить,
кооператор заглибився в читання газет. Сестра і санітарка
раніше вийшли з палати, потягнувши й колишате ліжко. Отже,
всім думкам ніхто не перешкоджає. А вони в мене, як рої
літніх метеликів, вирують у голові, викликають в уяві
примхливі картини.

Ось я бачу Зіну — як у дзеркалі, як живу! Вона невідступно
перед мною...

„Але що ж це таке? Які, справді, мої почуття до Зіни?..
До я, власне, маю до неї? Особливо тепер? Через вісім ро-
ків... Коли вона — у Рудя?.. Да, да — у Рудя! Адже я не
маю їхніх взаємин. Сестра каже: „Рудь доводиться їй бра-
том“... А чи ж так це?.. Можливо, сестра помиляється. Не
має толком. Можливо, Рудь просто одружений з Зіною...“

Мої думки враз уриваються. Я чую — хтось звертається
до мене: „Борисе Михайловичу... Товаришу Долинський“.

„Ах, так... Це ж говорить директор“...

Я повертаю голову й бачу: директор сидить уже на ліжку
силькується дістати рукою банку молока на шафці.

Він запитує:

— Про що то ви розмовляєте?.. У вас — як?.. Температура?
Може сестру гукнути?..

Я нічого не можу відповісти. Тільки воруху пересохлими
вустами й намагаюся щось збагнути. Нарешті поривчасто го-
ворю:

— Пригадалось... багато чого. Адже в житті як на довгій
стрічці...

— А воно так... — подає репліку й кооператор. — Старе
прислів'я, але мудрість свіжа...

— Ну, а все ж таки... У вас марення?.. — допитується
директор.

— Та ні... Нічого...

— Тоді добре...

Директор випиває чашку молока, потім починає розмовляти
кооператором. Говорить про погоду, успішно закінчену вби-

ральну кампанію, рух п'ятисотенниць на бурякових плацях, про свої виробничі плани, про здоров'я...

— А знаєте,— директор звертається вже до мене,— я теж маю перетворитись на палкого прихильника медицини, особливо хірургії. Ніколи не вірив, щоб я міг поправитись. жарт—п'ять років язва шлунку. І де я не лікувався, і що робив... Бував і на курортах різних, і терапію витримував стаціонарах,—ніщо не допомагало. І зневірився... А тепер навпаки, переконався... Ніж хірурга надав мені віри в медицину... Бачите, тільки чотири дні, а я вже—як віл...

І директор, очевидно, щоб справити враження, випиє ще одну чашку молока. Потім сміється і каже до кооператора:

— Пропагандистом медицини буду... Ех, а ти злякався хірургічного ножа... На Кавказ... Ну—їдь, їдь... Може справді з тебе люди будуть... Що й казати... Бив окупанти, бив білих та різних петлюрівців і бандитів. Сягав від Херсона до Проскурова, від Проскурова до Донбаса... В те ворожому оперував. Брав Перекоп... Літав по фронтах, орел. Куля не брала... Нічого не боявся. Во-о! А лягти відразу під ніж хірурга—ніби хоробрості не вистачало... Культурності, мабуть, бракувало в мене... А як ви гадаєте, товариш письменнику?..

Я щось відповідаю директорові. Але мене цікавить те, що не це. Я порівнюю його самовідчуття з моїм і приходжу раз до висновку: дійсно, яке це велике щастя відчувати себе здоровим! І я теж у думках даю собі обіцянку стати переконаним прихильником медицини, і особливо—хірургії.

Увечері ми розстаємося з нашим третім мешканцем палати—кооператором. Його прохання було задоволено і ще сьогодні одержує путівку на курорт. І тепер нас залишає... Це розчулює мене й директора: у нещасті люди завжди швидко зживаються між собою. А ми за ці кілька днів дійсно звикли один до одного... Ми бажаємо один одному багато чого хорошого, головне—здоров'я, тиснемо кілька разів руки... Кооператор ще раз каже нам „до побачення“ і якось боком, ніби йому щось заважає, виходить за двері.

До нас раптом вривається в палату з коридору радіо, і похапливо одягаємо навушники...

VII

Карл Карлович часто відвідує тепер мене просто, як колегу, по-товариському. Зараз же після загального обходу коли в нього нема якоїсь чергової операції, він повертається знов до мене в палату. У таких випадках, відчиняючи двері, ще з порога попереджає:

— А я оце до вас на кілька хвилин.

— Дуже радий...—відказую я теж шоразу майже одними тими фразами.— Дуже радий вам, Карл Карлович...

Карл Карлович підходить до мого ліжка, підсуває ближче набурет, поволі опускається на нього, якийсь час мовчить, погладжуючи лівою рукою коліно, а потім, злегка похитуючись, мабуть у ритм своїм думкам, починає розповідати мені щось із новин—здебільшого з сучасної художньої літератури.

Я не знаю дійсної мети цих позачергових відвідувань Карла Карловича. Та це не так і важливо для мене. Одне те, що я відчуваю в усій поведінці його відверту щирість і товариську простоту, задовольняє мене.

Правда, іноді спадає мені на думку, що це, можливо, у Карла Карловича такий спосіб вивчення пацієнта, або просто потреба розважитись на інших питаннях, не дотичних до його професії. Тим більше це ймовірно, бо Карл Карлович, як він уже одного разу висловився, і сам колись popisував... Але цих своїх припущень взагалі я не поглиблюю. Одверто кажучи—чи не однаково, з якою метою він приходить до мене. Адже Карл Карлович хороший, чесний радянський професор, то хай уже й вивчає мене, коли це на користь його практиці. Зрозуміло ж, щоб рухати вперед науку, мистецтво, або ще щось в історії людства, потрібні певні об'єкти вивчення. Отже, хай для Карла Карловича в даному разі таким об'єктом вивчення буду хоч і я.

А можливо ще й таке, що ця мета відвідування мене Карлом Карловичем є тільки звичайна ввічливість його. Можливо, що цим професор хоче полегшити мою вимушену тут затримку в лікарні,—адже сьогодні вже дванадцятий день!—і це в той час, коли там, поза лікарнею, так буває барвисте життя і, безумовно, краще мені бути б у вирію велетенських піднесенень нашої славної доби, аніж лежати бездіяльно на м'якій постелі серед чотирьох стін,—тобто він хоче компенсувати мене за незвичайну в його практиці затримку процесу мого видужання після такої, здавалося б, „пустяковини“, як операція апендициту.

Все може бути.

Та в мене на думці зараз інше. Я думаю про те, що ці відвідування Карла Карловича для мене дуже, дуже корисні, бо вони збагачують мій досвід, підвищують та уточнюють мої знання з життя людей. А Карл Карлович добре знає життя. Його думки—оригінальні, свіжі, барвисті. Отож хай буде не дивно, що оце я й сьогодні чекаю на нього, як і завжди, з великим нетерпінням і бажанням...

Зараз у мене добрий взагалі настрій. Піднесений. Навіть бурмочу якусь нісенітну пісеньку. Весело на серці. Стан мого одоров'я, хоч і поволі, але краще, і я вже можу не тільки

вільно сидіти на ліжку, обклавшись з боків подушками, а пробую звестись на ноги. То дарма, що з цього в мене майже нічого не виходить — болить у животі й крутиться в перед очима, але я вже певний, що день-два, і я буду, бодай умовно, твердо ходити. Ну от... А покищо, звичайно, я задовольняюсь із того, що сиджу собі на ліжку, спустивши ноги на підлогу — переглядаю медичні журнали.

Сестри нема в палаті. Давно вже вийшла кудись. Та й що їй тут робити? Я видужую. Сиджу. У сторонній допомозі маю мало потреби. А директор і поготів. Він зовсім почув себе добре і останнім часом багато гуляє. От і зараз почав десь відшукувати собі партнера грати в шахи. Ні, нехай чого робити сестрі в палаті! А мені це й дуже зручно: ніхто не заважає читати оці суто специфічні медичні журнали, розбиратися в їхніх сентенціях...

Так, „сентенціях“... І не для красного слівця я говорю це. Над ними, цими „сентенціями“, серйозно треба поміркувати. От взяти б таку: „...сама рання операція в комбінації з сиротковою — ось ті шляхи, по яких ми мусимо рухатися вперёд, бажаючи зменшити смертність від фатальних апендицитів. Проповідувати ж при тотальній гангрені відростка вичікувальний метод лікування... як це робить Беррі,— і не розумно і не науково“¹.

Бачите ж!..

І у мене виникають у зв'язку з цим „особисті“ думки. Красенько, мовляв, дякую! Та хіба ж і тільки — „не розумно і не науково“... Ну, а як же назвати таке явище, коли людина гине ізза цього „нерозумного і ненаукового“?.. Тобто, ізза „вичікувального“ методу лікування якогось там Беррі? Що сказати з приводу такої „сентенції“? Мені здається, що тут треба бути більш відвертим і кваліфікувати те, що робить Беррі, великим злочином для людства. Взяти хоч би мене. У мене був перший напад апендициту. Я звернувся до терапевта й хірурга. І що ж! І той і другий порадили мені саме метод вичікування. І от я під їх доглядом вичікував понад півтора року, повсякчас будучи під загрозою з боку „фатальності“, аж поки знов не схопила мене ота „тотальна гангрена“ апендициту! Кінець-кінцем я змушений був так лягти під хірургічний ніж Карла Карловича...

То ж питаю: чого було вичікувати?!

Звичайно, ці думки зараз не є якесь пізнє каяття, чи докір комусь! Я навіть вважаю, що все те, що трапилося, тільки було мені корисне, бо тепер я з власного досвіду можу по-справжньому оцінювати і ранню хірургічну операцію і вичікувальні методи лікування за методом Беррі... Я хоч

¹ Труди Науково-дослідних Інститутів Облздоровохорони. Збірник другий. За редакцією І. Л. Коовалова, 1934 р.

ніше цим ще раз підкреслити, що не на користь людині методи Беррі.

Карл Карлович тихо відчиняє двері в палату і за звичкою, не з порога попереджає:

— А я оце до вас на кілька хвилин... можна?.. Не обрид вам? Ні? То приймайте непроханого гостя...

Карл Карлович сміється, блискаючи спід вусів рядом білих, щених ще зубів, а я, відкинувши журнал, ввічливо запрошуюю його заходити й сідати ближче до мене. Далі ми вже здоров'ємось, і Карл Карлович підсуває до мого ліжка табурет. Побачивши біля мене на ліжку медичний журнал, примружує одне око й жартома каже:

— А-а, так ви он який!.. Хліб у мене збирається відити... Ну, ну... Добре, добре...— гладить лівою рукою голіно, серйознішає, бере журнал, перегортає... Знов про апендицит читаєте? Цікавитесь? Та ви ж позбулись його... А, сказати правду, щасливо обійшлося у вас. А то...

І враз Карл Карлович уриває фразу. Кwapно заглиблюється в читання. Здається, він щось знаходить заперечуюче думкам. І запитливо дивлюсь на нього: Та Карл Карлович продовжує читати мовчки. Тоді я починаю вивчати його нахмурений лоб, рясно помережаний дрібненькими зморшками, сповзаю поглядом на русяві, посріблені вуси й таку ж бороду, підстрижену під Буланже, цікавлюсь темносинім у вузеньких орунатиx смужечках галстуком, спостерігаю рухи сухих, зеленкуватих жилах, рук і фіксую на незримій стрічці своєї свідомості думку: „Симпатична, проста людина цей Карл Карлович! Не дарма ж його всі люблять тут. Скільки разів самі покарбовані жилами руки врятували людей від наглої смерті!..“

Карл Карлович, очевидно, відчувши на собі мої думки, підводить голову й довго дивиться мені в очі. Потім, добродушно усміхнувшись, погрожує пальцем:

— Ви... ви... завжди вивчаєте...

— Як і ви, Карл Карлович...

— О, да. Ви праві.

Тоді ми вже довго голосно сміємось...

— Так... Так...— витираючи хусткою очі, бурмоче Карл Карлович.— Наші професії споріднені...— Далі він тикає пальцем у журнал і вже серйозно додає:

— Ось тут цікаві факти... Наслідки одного безглузлого методу...

Я схиляюсь над журналом. Прочитую: „Протягом 1894—1903 років у лікарні Томаса (в Англії) при апендицитах провадилась терапія майже за Беррі. В наслідок цього на 433 випадків 192 смерті, тобто 42%...“

— Бачите, до чого приводить затяжка в лікуванні „пустякової“ хвороби— апендициту,— майже кричить над моїм ухом

Карл Карлович. Зараз Карл Карлович у такому збудженні в якому мені ще ніколи не доводилось його спостерігати. Жестикулює. Говорить скоромовкою:

— А ось вам разючий зворотний приклад: „... за зведення Суорта на 1755 випадків апендициту, лікованих ранньою операцією, смертність спадає до 4,5%“. Це що ж? Випадок? Ні. Ви уявіть тільки собі, скільки людей врятовано від нагальної смерті ранньою операцією...

Дійсно, разюча картина. Але мене вражає саме зворотний бік цієї статистики... Скільки загублено людей за лікуванням методом Беррі!.. І я нічого не можу відповісти. Та Карл Карлович сам за мене говорить. Він уже спокійніше каже:

— А для нас, радянських хірургів, і цей процент — великий. Ми не можемо дозволити собі того, щоб наш трудовий народ гинув ізза такого безглузлого методу, як метод Беррі... На непотрібні вичікувальні рецепти. Ми — за ранню операцію апендицитів. Але тепер для нас і цього вже не досить. Ми боремося за те, щоб жодного випадку смерті від апендициту не було в практиці радянського лікаря.

Карл Карлович починає далі перегортати журнал. Хмурий зморщений лоб. Поволі підносить хустку до очей, протирає їх. Знов заглиблюється в читання.

Я не наважуюсь перешкоджати йому. Мої думки переключаються на інше. В уяві спливає образ Зіни... Як живе, стає передо мною Зіна... Зіна — асистентка Карла Карловича. Я уявляю її такою, якою вперше побачив після свого пробудження від операційного ефіру... Вона схиляється над мною, знімає шви, щось говорить... Я чую її голос, дивлюся в її очі, відгадую думки... „Ах, та це ж у перев'язувальній... Так от, Зіна теж мріяла колись бути не лише лікарем-ординатором, а лікарем-дослідником... Творцем... Плекала думку — боротися за життя людини... Цікаво, як же вона тепер? Як вона реалізує свої можливості? Чи вистачає в неї сил і наполегливості в цій боротьбі? Вона скінчила медичний інститут, працює поруч такого видатного хірурга, як Карл Карлович, за його вказівками, багато бере від його досвіду — як же вона тепер?“

У мене з'являється нестримне бажання розпитати Карла Карловича про Зіну, про її учбу, про науково-дослідницьку роботу. З того часу, як я тут, у лікарні, впізнав її — думки про неї не покидають мене, настирливо напосідають на мене. Я не ображаюсь на неї за ту холодність, яку вона виявила знімаючи з мене шви, бо я не певний, чи впізнала тоді вона мене. Але в мене нема зараз і бажання до повного видужання відкриватись перед нею, коли, звичайно, вона сама не впізнає мене. Я тільки хочу знати про неї все, все — багате знати. Хочу тільки спостерігати її — так, осторонь, збоку. Вивчати її в цій новій обстановці, в цьому стані її життя.

Я вже добираю кілька влучних фраз, щоб якось розпитати Карла Карловича (ніби між іншим) про Зіну, та несподівано він сам попереджає мене:

— А знаєте, що я вам скажу. Вам треба було б по виду-ванні завітати до нас в інститут. Багато цікавого для вас там знайдеться. Наприклад, наша талановита молода аспірантка, моя найкраща асистентка, Рудь, працює зараз над проблемою прискорення процесу відживання в людини рудантарного відростка — апендикса. Як вам здається?.. А?..

Не знаю, як я стримуюсь, не кричу на весь голос: „Рудь?.. А?.. Адже...“ Та Карл Карлович уже знов говорить:

— Перед Рудь стоять великі перспективи... Далеко піде вперед. Це не звичайна собі людина. Це талант. Не абиякий талант...

Він задумується. А я, не переводячи дихання, чекаю, що він скаже професор про Зіну... Та Карл Карлович, відірвавшись від своєї задумливості, про Зіну вже не згадує. Він скидає журнал на ліжку, і ми довго потім ведемо бесіду вгаль про молоді кадри, про хорошу радянську молодь. Карла Карловича, очевидно, сьогодні особливий настрій. Він так захоплюється всім тим, про що розповідає, що мені здається, ніби передо мною не професор, літня, поважна людина, а запальний вісімнадцятилітній юнак.

— Да, да... Наше студентство, аспірантура... Наша здібна, талановита молодь... О, та хіба може висунути із своїх надр щось подібне в масових масштабах буржуазне суспільство? Ні, ніколи! Такі шари молоді може дати тільки вільний народ, позбавлений капіталістичного тиску і експлуатації,— це так. І це відмінна наша властивість, це одна з багатьох характерних рис нашого соціального ладу. Повірте, кажу не лише на підставі наочних фактів, але й на підставі власного життя. А я прожив таки...

Карл Карлович скидає на мене очима, повними ентузіазму, очима бійця, свідомого своєї сили...

Потім він підводиться й довго ходить по палаті сюди й туди. А я, зацікавлений ним, уже прошу розповісти щось про себе, про свою роботу, бо я тепер не можу стримати своєї фантазії. Я хочу зафіксувати у своїй пам'яті повнокровний портрет Карла Карловича.

— Що ж... Будь ласка... Я вам скажу...

Професор знов сідає біля мене на табуреті, гладить лівою рукою коліно і, мружачись на світло, що падає на нього з вікна, каже:

— З походження я — німець... Народився на півдні України... За переказом батьків — прадіди мої вийшли з Німеччини. Але це не заважає мені ненавидіти фашистську гітлерівщину в Німеччині.

...Ну от, родина була численна, жили на те, що батько

заробляв учителюванням у сільській школі. Вчився я спочатку в батька, а потім у середній школі. Закінчивши її, перейшов до одеського університету на медичний факультет... Ось вам анкетні дані...—Карл Карлович деякий час мовчить, схилявши на бік голову. Потім, раптом хитнувшись назад, проводить по очах рукою.—Давно було. Мені тепер під шістьдесяток підходить. А тоді я ще хлопчиком був—помер батьки. Нам, дітям, власними силами доводилось торувати свої шляхи й не без труднощів посуватись до мети... Да-а-а! Після університету вдосконалював свою науку в Швейцарії. Далі кілька років викладав хірургію в Падуї, в Італії. А перш ніж імперіалістичною війною повернувся назад—на Україну. І працював я земським лікарем на селі, та разом з тим і читав лекції в одеському університеті. З двадцять п'ятого року працюю тут... Здається, все... Ні, ще кілька слів: у мене є дружина й син—обоє лікарі... Тепер уже все. Як бачите, біографія звичайна. Нічого повчального...

—Пробачте, Карл Карлович. У вас багатющий досвід стільки наукових праць! А скільки ви нових кадрів підготували! Про це ж пише наша преса...

—Що ви? Що ви?..—відмахується Карл Карлович,—не захвалюйте... Я роблю стільки, скільки мусить робити кожний на моєму місці... Я—професор... Це мій обов'язок...

Він рішуче тепер підводиться з табурета і, застібаючи гудзики халата на грудях, швидко йде до дверей. А мені здається, що я чимсь завинив перед професором, і я кажу слова пробачення.

—Добре, добре...—відповідає Карл Карлович.—Будемо добрими друзями.—Потім він знов повертає до мого ліжка, тисне мені руку й додає:—Видужуйте... Тепер у вас уже гаразд... До побачення...

Карл Карлович зникає в коридорі.

Я, вкрай стомлений, витягаюсь на ліжку, похапливо одягаю радіонаушники й слухаю музику... Але недовго я там залишаюсь у палаті. Через кілька хвилин з'являється сестра натискує на електричний дзвінок і каже мені:

—Зараз заберемо від вас директора. Покладемо нових сусідів—тяжко хворих.

—А директора?..

—До палати видужуючих переведемо. Адже ця палата для тяжко хворих...

На дзвінок з'являється санітарка, і сестра забирає з нею постіль директора. Це мене спочатку трохи бентежить. Я таку вже звикся з директором, а тут нові сусіди... Та потім я себе заспокоюю. Тішуся надією, що за день-два і я зможу перейти з цієї палати „для тяжко хворих...“

З такою думкою я зустрічаю директора, який приходить попрощатись, довідавшись про своє переміщення.

— Так от, Борисе Михайловичу, я вже й кандидат на скорий вихід звідцілья... А, по правді сказати, й обридло ж нічого не робити... Хочеться попрацювати вже. Ох, і працюватиму ж!..

Директор задоволений. Блищать радістю очі. Ходить по палаті...

— А це сьогодні повезло мені... Три партії виграв... В складних, я вам скажу, ситуаціях був...

Директор розповідає, яка була гра в шахи...

Нарешті ми розстаємося.

Увечері того ж дня, після вечері, в мою палату санітарки приносять на носилках двох тяжко хворих. А ще пізніше трапляється випадок, який ніколи не забудеться. Це врятування Карлом Карловичем хворої жінки.

Хвора лежала навпроти в жіночій палаті і вже кілька днів у неї була водянка. Хвороба прогресувала. Ліки не допомагали. Жінка дуже страждала. Останнім часом опухлість почала швидко збільшуватись. І сьогодні дійшло до загрозливого стану. Надвечір хвора знепритомніла. Консилиум лікарів вирішив зробити негайну ризиковану операцію, і це було доручено Карлові Карловичу. Вже за годину після операції хвора відкрила очі й свідомо заговорила...

Ця операція вкрай знесилила Карла Карловича. Він довго лежав на дивані в прийомній і додому його відвезли.

Да, хороші люди в нашій квітучій, сонячній країні!..

VIII

Мені так радісно. Я навіть забуваю, що я тільки-тільки починаю спинатися на ноги. Здається, що й не було в мене хвороби. Ніби я оце тільки випадково якось потрапив сюди в палату й стою тепер перед вікном, милуючись з навколишнього світу. І в цю хвилину мого піднесення мені так хочеться сказати щось бадьоре моїм сусідам, які лежать поруч ще недужі,—залізничникові, з гангрезною ногою, і колишньому знайомому по літфаку—з застудженими нирками. Та цього я не роблю: моя вся увага відтягується... горобцями...

Да, да, цими невеличкими сіренькими пташками, що майже щодня потрапляють нам на очі. От буває ж з людиною: виникає в грудях красиве, незвичайне почуття, бажання, формулюються в голові думки, а тут враз—на! якийсь незначний випадок чомусь вражає, думки спрямовуються зовсім в інший бік, і вже в уяві снують нові картини, народжуються нові емоції...

Таке от зараз і зі мною. Мене несподівано вражає звичайнісіньке явище, яке змінює напрямок моїх думок.

На садовій стежці, свіжо посипаній гравієм, порпається купка жвавих горобців. І ось чорногрудий, з коричневою спи-

ною, франт, розпустивши по-півнячому віялом хвіст і воло-
чачи по землі крила, починає вистрибувати навколо гороб-
чихи, робить різні колінця, кидаючи в її бік палке — „джив-
джив-джив...“ Враз на нього насідає зграйка інших таких же
чорногрудих з коричневою спиною франтів і зчиняється справж-
не парубоцьке сперечання, яке перетворюється за мить у за-
взяту бійку. Вони кубляться якийсь час, аж пилюга туманом
встає на стежці, а потім розлітаються.

І дивно якось, що саме ця, по суті така незначна подро-
биця серед щоденних явищ природи, нагадує мені кілька епі-
зодів з далекого мого дитинства та юнацтва.

Ось я ще маленький хлопчик. Розкуйовджений чуб давно
стриженого волосся на голові. Замурзана драна сорочечка
на грудях і животі. Штанці з продертими колінами. Стою пер-
ед парканом сусіда-багатія і через щілину заглядаю в сад.
Я знаю, там працює мати. Вона заробляє на шматок хліба.
Я хочу бачити її, бо дуже скучив за нею і так їсти хочеться...
Але я помічаю серед дерев маленьких сіреньких пташок —
горобців. Кубляться, аж не видно їх у пилюзі. Я хапаю грудку
і жбурляю в сад. Та на цьому застає мене сусід-багатій. Ро-
бить висновок, що я краду фрукти, боляче мне мені уші
й проганяє від паркана. А ввечері, коли мати заходить до
нього по зароблені гроші, він вивертає з неї майже все за
мою „шкоду“...

Мати повертається додому в розпачі й тузі, сумує й гірко
дорікає мені. А я мовчу, не знаю, що їй відповідати. Мені
здається, що справді я наробив багато лиха. Але що саме —
цього мій дитячий мозок не може видавити з себе. Нарешті
я плачу. Тоді мати голубить мене, ми лягаємо голодні на до-
лівці спати, і я швидко, щасливий, засинаю під її зворушливе
шепотіння: „Нещасенький ти мій, не приходи більше до
саду“... Я вже уві сні даю матері обіцянку, цілую її руки,
заплакані, виснажені горем, великі, сірі, такі, на мій погляд,
красиві очі. І прокидаюсь. Але на небі вже високо стоїть
сонце. Матері нема коло мене. Я схоплююся, знаходжу на
лаві наготований для мене шматок ячного хліба й цибулину,
жадібно з'їдаю, потім виходжу на вулицю, довго блукаю по
чужих дворах. Нарешті, вкрай стомлений, знов стою біля
паркана сусіда-багатія і дивлюсь крізь щілину в сад...

... Так довго стою я, замислившись, перед вікном палати.
Вже й горобців нема на стежці — порозлітались по безпечні-
ших місцях. В саду проміж дерев мелькають білі халати ви-
дужуючих. Чути дзвінкі голоси розмов, вибухи сміху. Над
густолистими каштанами та лапчастими кленами, що, відчувши
наближення осені, міняють свій зелений одяг на золотавий,
полощеться яскраве сонце. А мої думки все ще в полоні моєї
давнини...

Наймолодшим я був у матері. Троє старших дітей — дві

мої сестри й брат — наймитували. Тільки не мала мати від їх паробітку якоїсь підмоги. Ледей-ледей заробляли вони на себе. Роблять, роблять весну, літо, осінь, а як настане день розра-хунку — залишаються їм ніжки та ріжки від заробленого. То на те, то за інше хазяї вивертають. І приходять вони на зиму додому і обідрані, і без грошей. Отож і живемо всю зиму на те, що мати десь заробить своєю поденною працею...

Звичайно, всі ми дуже голодували. Доводилося йти попід вікна сусідів старцювати. А як уже зовсім повибиваємося з сил, то мати вирішує перехопити в якогось багатія-сусіда ще й на літній відрібок пуд-два ячної дерті, що її на-мелюють було оті багатії повні комори для худоби та свиней, і так перебиваємося до весни.

Я не знаю й зараз, що думали мої рідні про таке наше млиденне життя. Але в моїй голові й досі збереглися мої дитячі думки. Я думав, що наші страждання від того, що в нас батька нема. Правда, батька я зовсім не знаю. Ніколи не бачив його живим. Про батька мені іноді лише мати розповідала. І те, що вона про нього розповідала, завжди викликало в мене обурення й жах...

Батько ганебно знущався з матері: бив її, пиячив. Пропи-вав навіть і те, що вона заробляла своєю надлюдською по-денною працею. Кінець-кінцем покинув сім'ю, а згодом наді-йшла чутка, що загинув десь, босякуючи...

Та мати ніколи не згадувала про батька погано. Навпаки, до своїх оповідань про всі батькові образи й знущання з неї вона завжди додавала: „Так, сину, він, нещасний, покінчив своє страждальницьке життя“. І потім довго, пристрасно, хрестячись, шепотіла: „Пом'яни, господи, душу усопшого раба твогого“. А я в такі хвилини тікав кудись геть. До мене не доходило це материне примирення з ним. Бідна, добра мати! Умираючи, вона ще й заповідала мені шанувати пам'ять батька. Тільки я зрозумів увесь цей трагізм — і долю матері, і вчинок батька — лише тоді, коли, вже ставши підлітком, разом з іншими такими ж, як я, наймитами, тисяча дев'ятого року страйкував по економіях... Тоді ж таки я й помстився добре над дуками та багатіями різними і за матір, і за батька, спаливши не один маєток кровососів-павуків...

Я, мабуть, щось голосно вже кажу, бо до мене звертається залізничник:

— А з ким то ви там крізь вікно розмовляєте?..

— Що?.. Я розмовляю?!

І враз повертаюсь до залізничника. Але цей мій необереж-ний рух нагадує мені про мій дійсний стан: я відчуваю в жи-воті біль...

Хапаюсь руками за живіт, переходжу до свого ліжка, сідаю на табуреті, стривожено прислухаюсь до щеміння в жи-воті. Але даремно я так лякаюсь. Біль стихається. А згодом

і зовсім перестає боліти в животі, і я вже знов відчуваю себе бадьорим і веселим, підводжусь і починаю шльопати по підлозі пантофлями від ліжка до вікна й назад, захоплюючись цим своїм ходінням, як маленька дитина, що вперше відчуває себе на своїх непевних ще ногах.

Залізничник каже застережливо:

— Ранувато фізкультурничаєте. Треба б поволі привчитись... Та я майже не розумію, про що це він. Бо й справді, яка тепер сила зможе перешкодити мені відчувати цю мою буйну радість, приплив здоров'я, бажання руху! Адже в мене кожна жилка, кожен м'яз бринить, наповнюється життєрадісними соками, пружнить, все співає в мені, розквітає... Я здивовано зупиняюся серед палати й запитливо дивлюсь на залізничника. „Хіба це він сказав? Та чи не почулось мені? Ах, так! Вірно. Залізничник жартує. Які ж бо й справді в нього хороші огники в очах! Мабуть теж і йому легше з ногою. Допомогла таки операція. Врятував Карл Карлович. Бо як же інакше?..“

І я голосно викрикую на всю палату:

— На вашому місці я б уже давно сальто-мортале робив. Ех, ще мені паровозник з вас... Ану, вставайте!..

До безтями регочусь.

Мені хочеться кричати, верещати, гасати по палаті, співати. Та хіба я знаю, що я хочу? Мене переповнює щастя. У мене настрій... Я буджу свого знайомого...

— Пробач... Але уяви собі...

І я сиплю якісь слова про щойно пережиті враження. А мій знайомий, очевидно, не тямлячи гаразд спросоння, про що це я, щільніше закутується ковдрою, і тільки чується спід неї.

— Ну, ну, ну... Залиш свої жарти.

Проте я вже й сам втихомирююсь.

Виходжу в коридор. Час післяобідній. На мене впливає цей спокій і тиша в коридорі, і я стаю стриманіший. Але як мене тепер тягне туди в кінець!.. До перев'язної...

Майже не думаючи про те, що роблю, я рушаю впертим величним своєю блискучою чистотою коридором, повним світла, що падає десь згори через скляну надбудову і збоку з вікон. Мої пантофлі м'яко човгають на простеленій, гарновитченій, узорчастій доріжці, але я намагаюсь і це човгання стишити, ступаю на пальцях.

Біля дверей у перев'язну зупиняюсь. Гулко б'ється в мене серце, стукає кров у висках. Та я рішуче повертаю дверну ручку й заходжу до кімнати. Але там — нікого...

Тоді я зачиняю двері і починаю бродити по коридору. Прочитую на дверях картки з прізвищами хворих, різні правила розпорядку, об'яви. А потім спускаюсь на мармурові сходи й дивлюся через поруччя вниз до другого поверху. Ще хвилина, і я вже на нижньому поверсі. І тут блукаю

довго, як і там нагорі, і прочитую на дверях картки з привітаннями хворих, різні правила й об'яви...

Нарешті зупиняюсь перед приймальною кімнатою. Заходжу в невеличкий скляний вестибюль, добре обладнаний меблями, прикрашений квітами, сідаю до столика і беру газету. Але мені не доводиться читати. Якраз із прийомної виходить сестра—та, що в неї так прикро пошкоджене віспою обличчя. Побачивши тут мене, здивовано сплескує руками:

— Та невже це ви? Як! Ви?.. Зійшли сюди?!

— Як бачите... Тільки заспокойтесь. Аж нічого і нічого мені... Навпаки, так приємно ходити... Ось хочу свіжу газету проглянути...

Я підводжусь, і раптом помічаю, що на її обличчя лягла якась тінь: не то вона хвилюється, не то має щось сказати мені, та вагається... Я запитую:

— Але що з вами?..

— Зі мною? Та теж, мабуть, нічого. Я тільки ось хотіла вам дещо сказати. Пам'ятаєте, ви запитували про нашу асистентку Руду. Ну, так от, вона тут, у приймальні. Карл Карлович зараз розповідав їй про вас і обіцяв познайомити...

Я не знаю, чи помітила сестра на мені якусь зміну, чи може вона це так по доброті своїй лише говорить тепер до мене. Але я не помиляюсь: я чую в її голосі занепокоєння:

— Не слід було б так багато ходити. От бачите!.. А тут ще я... Давайте я вам допоможу повернутись до палати. Лежати вам ще треба.

Вона відразу бере мене під руку. Але я вже добре володію собою. Відповідаю:

— Дякую... Я прекрасно себе почуваю... А щоб повернутись до палати—не заперечую...

І ми разом ідемо до мармурових сходів. Підіймаємось нагору, заходимо до палати, сестра допомагає мені роздягтись. Я лягаю на ліжко і вже до самого вечора не встаю. А ввечері приходить до мене директор—ми багато розмовляємо.

Директор завтра вранці вибуває з лікарні. Зовсім видав. Спокушає мене приїхати до нього на поправку.

— Розкормимо, як кабана,— сміється. Широко жестикулює руками.— Приїжджайте...

Згоди я не даю, але й не відмовляюсь.

— Може, коли й приїду,—відказую,—попрацювати.

— О, то й добре... До ваших послуг—усе... Радو зустрічимо...

Наговорившись, ми розстаємось великими друзями. Директор іде до себе в палату, а я вмищуюсь спати і скоро міцно, мабуть найміцніше за все своє перебування в лікарні, засинаю аж до ранку.

А вдень, коли в коридорі знов настає спокій і тиша, виходжу з палати, спускаюсь мармуровими сходами на ниж-

ній поверх. І не знаю, як довго я ходив би ще тут, коли мене не помітив Карл Карлович через двері приймальні, що випадково розчинились...

— А-а, наш ударник!.. Гуляєте?..

Сильним протягом двері знов зачиняються, грюкнувши на весь коридор, і я не маю змоги розглянути, з ким там Карл Карлович. Він зараз же виходить із приймальні, без халата очевидно збирається йти додому. Усміхається...

— То ви до нас у гості... Прошу, прошу, раді...

Простягає руку. Підхопивши мене під лікоть, веде до приймальні. Я від цього ніяковію, тупцюю не в лад, чіпляюся пантофлями за килим на підлозі. Та Карл Карлович, помітивши це, підбадьорює:

— Нічого, нічого... Сміливіш ступайте. Адже тепер не порветься... Зашили міцно...

В приймальні залишає мене серед кімнати і підходить до вікна. І поки він там бере стілець, ставить його біля столу, а потім знов повертається до мене, я — ніби прикований до місця...

В білому халаті, до мене спиною, схилившись над мікроскопом, сидить жінка. „Та це ж вона... Зіна!..“ Але дивно в цю хвилину в мене нема ніяких почуттів до неї. Наче звичайна собі знайома передо мною. Та це лише якесь хвилиночке задеревеніння. Бо коли Карл Карлович, торкнувши мене за руку, каже „знайомтесь“, у мене раптом щось обривається всередині, і я не можу стримати себе:

— Зіна!.. Товаришко Рудь!.. Ви?.. Тут?.. Скільки років! Здрастуйте!.. От довелось таки зустрінутись...

Я ще щось говорю. Дуже хвилююсь. Не чую своїх слів. Мене обдає таким жаром... Вихоплюю з кишені хустку. Знов кладу її в кишеню...

— Отже, бувають випадки... Зустрілись...

Карл Карлович хитає головою:

— Не чекали?..

Тоді Зіна залишає мікроскоп. Стиха підводиться. В неї усміхнені очі. Безсумнівно, вона рада зустрічі. О, яка вона прекрасна в цю хвилину! Підходить до мене. Спокійна. Говорить:

— А ми таки дійсно старі знайомі. Але уявіть собі, якби не Карл Карлович — нізащо не впізнала б вас. Отже, як нечемність з мого боку... — Міцно стискує мою похололу від надмірної нервової напруги руку, так просто, по-дружньому тепло... — Пробачте. Адже ви тут давно, і ваше прізвище...

Вона не договорила. Її перебиває Карл Карлович:

— О, так... колега Рудь досить таки попрацювала над вашим апендиксом... Цікаві висновки...

Але Зіна, мабуть, не чує слів професора. Вона дбайливо усаджує тепер мене біля стола. Продовжує:

— А з вами така зміна ... І справді, коли б не Карл Карлович, не впізнала б ...

— Постарів? — якось прикро вихоплюється в мене. І разом думка: „Отже, шаблонність...“ Та думка відразу зникає. Зіна хитає головою:

— Ні, ні... Що ви? Навпаки! Я так не кажу. Це іншого порядку. Але що це я й справді...

Вона мене довго розглядає. І мені тепер здається, що передо мною знов та Зіна — лікар у перев'язній кімнаті. Знімає мій шов... Але в Зіни раптом зривається справжній жіночий сміх — дзвінкий, щирий, глибокий. І цей сміх, такий несподіваний, стрімкий, вибуховий, розряджує моє напруження. Я теж починаю сміятися.

— От несподіванка...

Потім я починаю говорити. Говорю багато, пристрасно. Пригадую Крим, нашу першу зустріч. Кажу, що я й досі пам'ятаю про те, як вона мріяла стати лікарем, дослідником, ученим... Як же зараз? Чи справдилось це? Чи задоволена вона з свого стану? Кажу якісь компліменти, дурниці...

Карл Карлович декламує:

— Крим, Крим... О, скільки згадок в душі поета!.. Чарівний, жагучий Крим!..

Та я не реаую на це. Я так пірнаю весь у свої почуття, що не розумію жарту доброго професора. Розповідаю Зіні про своє життя останніх років, про свою роботу, про свої творчі плани...

Зіна серйознішає. Складає на грудях руки. Уважно слухає. „О, та як же вона виросла, змужніла за ці роки...“ Я дуже захоплююсь своєю розповіддю. Я хочу розповісти тепер Зіні все, все про себе... Бо хто ще може так слухати мене!.. Але Зіна вже робить енергійний рух головою, ніби заперечуючи чомусь, поправляє зачіску, і потім звертається до Карла Карловича:

— От було б добре запросити Бориса Михайловича... Скільки матеріалу для письменника в нашій лабораторії...

— Прекрасна ідея! — Карл Карлович нахилиє голову в мій бік, показуючи, очевидно, цим свою солідарність з думкою Зіни. Потім додає: — Але я вже зробив таку пропозицію...

— Приймаю з великим задоволенням, — відповідаю я, швидко зорієнтувавшись у новому спрямуванні розмови. — Мені взагалі вже хочеться працювати... Вийти з лікарні скоріш... Я б просив Карла Карловича...

— Добре... Добре... — аж двічі повторює тепер Карл Карлович це „добре“ — ознака його найкращого настрою, — і встає. — Ну, мені пора... А вам доведеться побути в нас ще днів три... Не поспішайте...

Останнє він уже каже напівсерйозним тоном і починає збирати в портфель папери.

Я теж підводжуся. Та Зіна категорично заперечує:

— Ні, ні... Куди ви? Посидьте!.. У мене є вільний час. Поговоримо. Адже ми старі друзі...

Вона каже це так щиро й хороше, що в мене не вистачає сили відмовитись, і я залишаюсь. Але чи й зміг би я справді піти тепер від Зіни, після стількох вимріяних років про неї?..

Правда, всі ці мої мрії — переважно художнього порядку. Мрії творчого процесу. В образі Зіни я сконцентрував усе своє уявлення про нову жінку. Я виховував на цьому образі своє естетичне сприймання красивого, мужнього, величюного... А тепер? Тепер я бачу вже перед собою цей новий образ жінки в реальному його втіленні... Ні! Ні!.. Нікуди я зараз не збираюсь піти від Зіни. Я хочу сидіти біля неї, слухати її голос, дивитись на неї, відчувати найтихіше її дихання, розпізнавати найдрібніші бажання, думки, почуття... Я хочу розмовляти з нею багато, про все: і про її велику роботу в лабораторії вченого, і про її дозвілля... І не знаю ще чому, але я так тепер відчуваю її рідність до себе, близькість...

Карл Карлович прощається й виходить з кімнати. Я зручніше вмощуюся, щоб слухати Зіну. А Зіна в цей час іде до залишеного нею на невеличкому столику біля вікна мікроскопа і збирає там свої нотатки. Але що це? В коридор якийсь незвичайний шум і придушені, стривожені розмови. Хтось питає чергового лікаря. Голос Карла Карловича:

— Прошу... прошу... Сюди...

І ось раптом відчиняються двері і два санітари швидко допомагають в супроводі військового вносять закритого чорною ковдрою хворого. За ними повертається до приймальної Карл Карлович. Він заклопотаний. Кидає на стіл шляпу, портфель, швидко знімає з вішалки халат, натягує на себе, мие руки, наказує розкрити хворого...

Санітари скидають ковдру. Виявляється — жінка років тридцяти. Певно, дружина військового. Вона дуже знеможена. З невеликими синцями під очима. Тяжко стогне. До неї кидається військовий. Та Карл Карлович рішуче наказує не турбувати хвору. Потім щось стиха говорить Зіні. В ту ж мить Зіна виходить і незабаром повертається з якимсь препаратом. Карл Карлович робить впорскування хворій, а коли з'являються чергова сестра і санітарка, наказує їм приготувати хвору до операції.

Все це так швидко відбувається, і воно таке несподіване, що я на якийсь час навіть забуваю про себе, про Зіну, про свої почуття до неї, про те, де я зараз...

Санітарки й сестра виносять хвору. За ними виходять і всі інші. Зіна затримується. Якусь хвилину стоїть задумана. Потім каже:

— Пробачте, Борисе Михайловичу... Мені треба туди...
Та ми ще побачимось... Адже правда, прийдете до нас в ін-
ститут?.. Бувайте!..

І швидко виходить із кімнати.

Я стою тепер біля скляної шафи в кутку й прикладаю
свою щоку до холодного скла... Та в ушах не стихає оте
шисине „бувайте!“.. Але що це? З глибини свідомості, як
раптовий поштовх, ударяє в голову: „Та в хворой ж інфіль-
трат! Гострий апендицит! А це ж смерть!..“

І мої губи шепочуть:

— Карл Карлович... Зіна... Рідні!.. Врятуйте ж її від
смерті!..

Нервово збуджений, відходжу я від шафи на середину
кімнати і аж тепер тільки помічаю, що вся приймальня повна
прекрасного сонця. Цілі потоки яскравого проміння струмують
через відчинені вікна. Відблискують на лакованій підлозі.

Поволі виходжу...

Кінець буде